

SOSYAL BİLİMCİ VE SİYASETÇİ OLARAK BEHİCE BORAN HESABI AKILLA VERİLEN BİR YAŞAM*

*İlhan TEKELİ***

Giriş

Ege Üniversitesindeki dostlar benden Behice Bora'nın doğumunun 100 yılı dolayısıyla siyasetçi Behice Boran hakkında bir konuşma yapmamı istediler. Ben de severek kabul ettim. Böyle bir konuşmayı kabul etmem de Behice Boran'ı saymamın ve sevmemin etkisi kadar onu oldukça yakından tanımamın da payı vardı.

Dostlara ben sadece siyasetçi Boran'dan değil daha çok sosyolog Boran'dan söz edeceğimi söyledim ve hazırlanmak için zaman istedim. Kanımca, bilim insanı kimliğinin, siyasetçi kimliği tarafından arka plana itilmesi, o na karşı yapılmış büyük bir haksızlık olmaktadır. Ayrıca, sosyolog Boran'ı tanımadan, siyasetçi Boran'ın tam olarak kavranamayacağını düşünüyorum. Sosyolog Boran hakkında konuşmanın, siyasetçi Boran'ı konuşmaya göre, daha rahat bir yanı var, bu konuda kurduğunuz anlatıda ileri sürülen yargılar yaygın olarak kabul görecektir.

Oysa siyasetçi Boran konusunda konuşmak oldukça zor. Zorluk Boran'dan gelmiyor, Türkiye'de soldaki değişik grupların kuracağı anlatının ortaya çıkaracağı yargılar konusunda tepkisel davranmaya hazır olmasından kaynaklanıyor. Türkiye'nin değişik sol gruplarının 1960'lı yılların ortalarından günümüze kadar uzanan karşıt ve çatışmalı söylemleri içine girmenin Boran'ı anlatmakta çok verimli olmayacağını düşünüyorum. Onun için Behice Boran'ın siyasetçi yönünü anlatırken nasıl bir çizgide kalmaya çalışacağıma açıklık kazandırmak istiyorum.

Günümüzden bakıldığında, 1961 Anayasası sonrasında Türkiye'de sol siyasi hareketlerin bir ölçüde faaliyet göstermesine olanak veren ortamda iki karizmatik liderin ortaya çıktığını görüyoruz. Bunlardan bir Mehmet Ali Aybar, diğeri Behice Boran. Her ikisinin de güçlü bir bilim insanı kimliği var, her ikisi de düşünceleri

* Bu yazı 'Behice Boran 100 Yaşında' etkinlikleri çerçevesinde TÜSTAV ve Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü ortaklığıyla 23 Şubat 2011 tarihinde düzenlenen "Sosyolojide ve Siyasette Behice Boran" başlıklı konferansın metnidir.

** Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

doğrultusunda ödünsüz davranıyor, her ikisinin de küçük hesapları yok. Ben her ikisini de seviyor ve saygı duyuyorum. Hangisi haklıydı sorusuna tabii, benim de verebileceğim yanıtlar var. Ama ben böyle bir değerlendirme yapmayacağım. Bunun nedeni Türkiye’de sol hareketlerin iktidarı büyük ölçüde etkileyen ve iktidar şansı olan bir konuma gelememiş olmasıdır. Yani bir başarıdan söz etmek olanaklı değildir. Bu başarısızlığın sorumluluğu kanımca tüm sol camiaya aittir. Bu sorumluluğun kime ait olduğu konusundaki yargılar üzerine yoğunlaşmayan bir anlatı kurmaya çalışacağım. Böyle bir anlatıda değişik gruplar arasındaki çatışmalardan çok her bir siyasetçinin kendi çizgisi doğrultusunda nasıl siyaset yaptığı ön plana çıkacak.

Dostlarımdan hazırlanmak için bir zaman istemek temkinliliğini göstermiş olmam çok yararlı oldu. Behice Boran’ı tanıdığım için söyleyebileceklerim vardı, kütüphanemde kitapları, Yurt ve Dünya Dergisi ile Adımlar Dergisi koleksiyonları vb. bulunuyordu. Ama, bu konuşma için yeni yayınları toplamaya başladığımda çok değerli yeni çalışmaların yayınlandığını gördüm. Bunlardan özellikle ikisi SBF’de Gökhan Atılğan’ın Behice Boran biyografisi konusunda hazırladığı çalışılmış doktora tezi, TÜSTAV’ın yayınladığı üç ciltlik, Behice Boran’ın yazıları, konuşmaları, söyleşileri ve savunmalarını kapsayan derlemesi bana çok yardımcı oldu¹.

Bugünkü konuşmamı beş aşamada geliştireceğim. Birinci bölümde Behice Bora’nın doğumundan ABD’den sosyoloji doktorası alarak Türkiye’ye dönüşüne kadar geçen süredeki yaşam öyküsü üzerinde durulacak. İkinci bölümde ise Dil, Tarih ve Coğrafya bölümündeki çalışmaları ve çıkardığı dergiler yer alacak. Üçüncü bölümde 1962’de TİP’e üye olmasıyla başlayan siyasetçi oluşundan başlayarak ölümüne kadar uzanan siyasal öyküsü bulunacak. Dördüncü bölümde kronolojik ele alışın dışına çıkarak Boran’ın siyaset yaşamı içinde bir bilim insanı olmasının etkilerine ilişkin izleri sürmeye çalışacağım. Beşinci bölümde de konuşmamı sonlandıracağım.

I. Behice Sadık’ın Doğumundan Ankara’da Sosyoloji Doçentliğine Atanmasına Kadar Geçen Yaşam Öyküsü²

Behice Sadık 1 Mayıs 1910’da Bursa’da Sadık Bey ve Mahire Hanımın kızı olarak doğdu. Ailesi 1890’larda Kazan’dan Bursa’ya göçen tatarlardandı. Ailenin üç çocuğundan en küçüğüydü. Babası Sadık Bey’in Bursa’da zahirecilerin toplandığı yerde bir dükkanı vardır. Bursa’nın kazalarıyla zahire ticareti yapıyordu. Ticari ilişkileri zaman zaman İstanbul ve İzmir’e uzanıyordu. Kendi tanımıyla küçük bir burjuva aileden gelmektedir. Evlerinde ablasının

¹ Gökhan Atılğan: *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi Kuramcı*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007

² Bu bölümdeki anlatının kurulmasında Uğur Mumcu: *Bir Uzun Yürüyüş*, Uğur Mumcu Gazetecilik Vakfı, Ankara, Ağustos 1996. http://tr.wikipedia.org/wiki/Behice_Boran, ile *Behice Boran*, Cilt.1: Tüstav Yayınları, İstanbul, Eylül 2010 verilen bilgilerden yararlanılmıştır.

çaldığı bir piyano bulunmaktadır.³ Bursa'da yaşadıkları mahallede evlerine her gün gazete giren tek ailedir. Ailesinin aktif bir siyaset faaliyeti yoktur, ama İttihatçılara muhalif olduğunu hatırlamaktadır.

Ailenin Kazan kökenli olması annesinin ve babasının da okur yazar olmasına ve çocuklarının eğitimine çok önem vermelerine yol açmıştır. Behice Sadık ilkokula Bursada gitmiştir. Üçüncü sınıftayken Bursa'nın Yunan kuvvetlerine işgali tehlikesi belirince aile İstanbul'a göçmüştür. Arnavutköy'de oturmaya başlayan aile Behice Sadık'ın o zamanki genel eğitim paralelinde Fransızca öğrenmesini istemektedir. Ablasını Fransız papazlar okulunda okutmak istemişler, ama savaş koşulları dolayısıyla İstanbul'a gönderememişlerdir. İstanbul'a gelince Behice Sadık'ı Fransız okuluna göndermişlerdir. Ama Tevhid-i Tedrisat uygulaması sonucu Fransız okulu kapatılınca, ortaokul ve lise eğitimi için Arnavut köy Amerikan Kız kollejine verilmiştir. 1931 yılında Amerikan Kolejinden birincilikle mezun olmuştur. Mezun olduğunda Constantinople College Quarterly'de küçük öyküleri yayınlanmış bulunuyordu.

Aynı yıl Darülfünun'un Felsefe bölümüne girdi. Bu bölümde sadece bir sosyoloji dersi bulunuyordu. Ama bu aşamada Behice Sadık'ın sosyolojiye bir ilgisi yoktu. O pedagoji derslerini alarak öğretmen olmak, eğitimle toplumdaki cehaleti yenmeye uğraşanlar arasında yer almak istiyordu. Darülfünun'da öğrenciyken 1932 yılı yazında Cenevre'de "Bureau d'Etudes Internationales"de bir yaz okuluna gider.⁴ Darülfünunda okurken kolejde öğretmen vekili olarak Kolej'in hazırlık sınıfına ders veriyordu. Bu sırada ki öğrencileri arasında Mina Urgan'ın bulunduğunu biliyoruz.⁵ İki yıl dolunca asil öğretmen olabilmek için Milli Eğitim Bakanlığının açtığı İngilizce öğretmeliği sınavına girmiş ve kazanmıştır. Darülmualimat'ta okumuş olan ablası Nefise Sadık Manisa'dadır. Orada CHP içinde, Yardımsevenlerde, Kızılayda aktiftir, Meclis-i İdare üyesidir. Kocası devlet hastanesinde doktordur. O yıl Milli Eğitim Bakanlığı bütün orta eğitim okullarına İngilizce dil eğitimi koymuştur. Behice Sadık'ın da atamasını Ablasının olduğu Manisa'ya yapar. Bir ders yılı Manisa'da orta okul İngilizce hocası olarak çalışır. Bir anlamda artık, iş sahibi olmuş yaşamı belli bir düzene kavuşmuştur. O günlerin Anadolu kentlerinde oluşan Cumhuriyet eliti arasında yer alan bir aile içinde yaşamını sürdürmeye başlamıştır. O yıl orta okul öğrencisi olan Fatma Taşkingöl (Başaran)'ün anlattığına göre de, Cumhuriyetçi çevre içinde, çok iyi dans etmesiyle tanınmaya başlamıştır.⁶

Böyle bir yaşam çizgisine girmişken yaşam çizgisini değiştirecek beklenmedik bir teklif alır. Kolejdeki tarih öğretmeni, ABD'de ki Michigan Üniversitesine döndüğünde ona bir burs sağlamıştır. Behice Sadık'ın hiçbir

³ Mete Çetık: "Bir Akademisyen Olarak Behice Boran", Biyoğrafya: Behice Boran. 2., Bağlam Yayınları, İstanbul, Nisan 2002, s.30

⁴ Mete Çetık: Age, s.30.

⁵ Biyografya Behice Boran 2, Age, s.165.

⁶ Gökhan Atılğan: Age, s.32.

arayış içinde olmadığı, hiçbir yere başvurmadığı bir dönemde, gelen bu davete uyarak Michigan Üniversitesi'nin bulunduğu Ann Arbor'a gider. Arnavutköy Kolejinden mezun olması ve İstanbul'da Darülfünun'da okuduğu iki yıl göz önüne alınarak doğrudan doktora programına kabul edilir. Eylül 1934'de doktora eğitimine başladı. Bu eğitim doktora derecesini aldığı 1938 yılı Aralığına kadar yaklaşık dört yıl sürdü.

Türkiye'de Arnavutköy Amerikan kolejinde okurken ilgisi sosyolojiden çok pedagojiye yönelmişti. ABD'de ilk yıl ana dal olarak sosyolojiyi, ikincil alan olarak da pedagojiyi seçer. İkinci yıldan itibaren tamamen sosyoloji alanına yoğunlaşır. Kendi deyişleyle eğitimin toplumun önemli kurumlarından biri olduğuna, eğer toplumsal gerçekliğin tümü kavranırsa, eğitimin de daha iyi anlaşılacağını göreyerek, sosyolojide yoğunlaşmaya karar vermiştir. Bu kararı verirken kafasının gerisinde Türkiye'nin muasır medeniyet seviyesine nasıl erişeceği sorusu bulunuyordu. Bunun için de toplumların nasıl değişip geliştiğini öğrenmek istiyordu. Ama aldığı sosyoloji eğitimi onu doyurmamaya başlamıştır.⁷ Kendi anlatısıyla, Michigan Üniversitesinde öğretilen sosyolojinin bir bilim olmadığını fark ederek, yanlış bir dalda olduğunu düşünmeye başlamıştır.⁸

ABD'deki eğitiminin dördüncü yarı yılına geldiğinde üniversitesinde bir başka doktora öğrencisiyle sosyolojinin kuramsal sorunlarını tartışırken Behice Sadık Durkheim'dan söz ederken, arkadaşı Marx'ın yaklaşımından söz eder. Ama arkadaşı Durkheim'i, kendisi de Marx'ı okumamıştır. Konuşma derinleşmez. İki de tartışmayı gerekli okumaları yaptıktan sonra sürdürmeye karar verirler. Behice Sadık yaz tatilinde Marx üzerine temel okumaları yapar. Yaz sonunda yeniden dersler başladığında arkadaşı Wisconsin Üniversitesine geçmiştir. Tartışmayı sürdüremezler. Ama o yarı yıl aldığı sosyal antropolojiye giriş dersi akademik formasyonunun oluşumunda önemli katkı bir katkı yapar. Mübeccel Kırayın anlattıklarından bu dersin hocasının ünlü Leslie Whyte olduğu anlaşılmaktadır.⁹ Bu ders sosyoloji gibi toplumsal değişme kavramı ile yetinmiyor bunun ötesine geçerek toplumsal yapı ve toplumsal evrim kavramının toplumun gerçekliğini kavramaktaki olanaklarını gayet açık olarak sergiliyordu. Bu ders Behice Sadık'ı sosyoloji derslerinden çok etkiledi. Bu yıllarda, doktora öğrencileri için açılan bir seminerde Marksizim üzerine bir dönem ödevi yazmayı yükledi. Marksizme ilgi duymaya başladıktan sonra Kapitalin ilk cildini, Alman İdeolojisini, Komünist Manifestoyu, Engels'in Ailenin ve Devletin Menşei'ni, Lenin'in Diyalektik Materyalizm ve Empriokritizm gibi temel kitaplarını okumuştur. Behice Sadık bu dönemde Marksizmin bir ekonomik determinizm olmadığını, diyalektik dikkate alınmadan doğru açıklamalar yapılamayacağını, toplumu

⁷ Uğur Mumcu: *Age*, s. 15-16

⁸ Gökhan Atılğan: *Age*, s.33.

⁹ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Cadı kazanı kaynamaya başladığı yıllarda Leslie Whyte ABD'de okuyan Mübeccel Kıraya, Behice Boran'a yapılanlardan haberdar olunca " yirmi senelik hocayım; karşımda oturan en akıllı insandı; ondan daha iyisi gemedi; keşke hiç göndermeseydik onu" demiştir. *Biyografya Behice Boran 2*: s.105.

değiştirmenin bir bireysel iş olmadığını, örgüt işi yani parti işi olduğunu kavradığını anlatmaktadır.¹⁰

Behice Sadık'ın Marksizme yönelmesini sadece Amerikan sosyolojisi konusunda duyduğu tatminsizliğe bağlamak kanımca yetersiz kalmaktadır. Behice Boran'ın ABD'de bulunduğu yıllar, ABD'nin 1929 büyük ekonomik krizin etkilerinden henüz kurtulamadığı yıllardır. New Deal'in getirdikleri sınırlı kalmış, ABD 1937 yılında yeniden bir kriz yaşamaya başlamıştır. ABD'nin büyük potansiyellerine karşın, kapitalizm içinde sefaletin önlenemediğinin kanıtların her gün yaşamaktadır. Devrimci ele alışların gerekliliğini düşünmektedir.

Michigan Üniversitesinde kendi ilgileri doğrultusunda Marksizmi keşfetmesi ve bu düşünce çizgisinde yol alması doktora konusunu saptamasını da belirlemiştir. Esas ilgilendiği konu düşey sosyal hareketlilik (vertical social mobility) olmuştur. Tabii bu Marksist paradigma içinde kalan bir sorunsaldır. Behice Sadık bu konuyu ABD'de toplumun düşey hareketliliğe açık olduğu şeklindeki inancın bir dayanağı olmadığını göstererek bu miti yıkmak için seçtiğini anlatmaktadır. Tezin yöneticisi bölüm başkanıdır. Bu konuda bir araştırma yapması için Detroit'teki otomobil fabrikaları seçilmiştir. Bu konuda otomobil fabrikaları araştırma izni vermek istememişler, nihayet Ford şirketinden izin çıkmıştır. Otomobil fabrikalarında CIO işçileri örgütlemeye başlayınca açılan bu kapı yeniden kapanmıştır. Saha araştırması olanağı kalmayınca ABD'nin nüfus sayımı verilerinden yararlanarak, "Bir Mesleki Mobilite İncelemesi 1910-1930 Yılları Arasında Amerika Birleşik Devletlerinde Meslek Gruplarının Yaş Dağılımı Analizi" adlı tezi yazmıştır.¹¹ Uğur Mumcu'yla konuşmasından, bu tezde ele alınan 20 yılda meslek gruplaşmalarındaki değişikliklerin bu sürede çalışma hayatına girenlerin tercihlerine ve bulabildikleri iş olanaklarına bağlı olduğunu, bu nedenle sınıf akışkanlığını doğrudan yakalayamadığı için rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. ABD sosyologlarının bu tür kaygıları olmadığı için doktora derecesini almakta bir zorlukla karşılaşmamıştır.

Aralık 1938'de Michigan Üniversitesinde doktorasını aldığı ABD'den doktora alan ilk kadın ve Türkiye'de sosyoloji doktorası yapan ilk kadın olarak dönüş yapar. Dönerken bavulunda bir dans elbisesi bulunmaktadır, ama düşüncesinde geldiği nokta dolayısıyla artık hiç kullanamayacaktır.¹²

Türkiye'ye dönünce İstanbul Üniversitesi'nin İktisat Fakültesinde sosyoloji dersi bulunduğunu öğrenir ve fakülte dekanı Celal Sarç'a başvurur. O dönemde üniversite henüz kuruluş aşamasında olduğu için doktorası olan bir kişi doğrudan doçent olarak atanabilmektedir. Celal Sarç onu iyi karşılamış, Ankara'daki Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğüne dilekçe vermesi gerektiğini bildirmiştir. O

¹⁰ Uğur Mumcu: *Age*, s. 17-18

¹¹ Bu tezin Türkçe'si 2010 yılında yeniden yararlanmıştır. Bknz: Behice Sadık Boran: "Bir Mesleki Mobilite İncelemesi", Behice Boran: Tüstav Yayınları, İstanbul, Eylül 2010, s.43-166.

¹² Bu bilgiyi Sadun Aren vermektedir, Bknz. Güzella Bayındır: *Akıntıya Karşı Behice Boran, Yazılama*, İstanbul, İstanbul, 2009, s.206.

da bir dilekçe göndererek Manisa'ya ablasının yanına giderek yanıt beklemeye başlamıştır. Bu yıllarda Yüksek Tedrisat Umum Müdürü Cevat Dursunoğlu'dur. İstanbul Üniversitesine Nazizm'den kaçan bilim adamlarının yerleştirilmesinde önemli rol oynamıştır ve siyasal desteği yüksektir. Yanıt gelmemesi üzerine ablasıyla birlikte Ankara'ya gider Dursunoğluyla görüşür. Dursunoğlu ümit vermez. Türkay Ataöv'in Cumhuriyette yazdığına göre bu konuşmada kendisin kadro yok denildiği için bir süre "hademe kadrosunda" görünerek hocalık yapmaya razı olmasına karşın, üniversiteye ataması yapılmaz.¹³ Behice Sadık Boran'ın sol bir düşünceye sahip olduğu henüz Türkiye'de bilinmemektedir. Bu nedenle Dursunoğlu'nun direncini Alman üniversiteleri karşısında Amerikan üniversitelere güvenmeyişiyle açıklamak doğru olabilir. Bunun üzerinde 1939 mayısında doğrudan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e başvurarak durumunu anlatır. O da Müsteşar Rüştü Uzel'i çağırarak uygun bir yere tayin etmelerini söyler. Buna karşın Dursunoğlunun direncinin aşılması kolay olmaz, atamanın yapılabilmesi için Bakanın yeniden devreye girmesi gerekir. Nihayet 1939 yılı Haziranında Üniversite yasasında ki geçici bir maddeye dayanarak, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine, üç yıl içinde doçentlik tezini hazırlamak koşuluyla, sosyoloji doçenti olarak atanır.

II. Behice S. Boran'ın Yaşamında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dönemi

Behice Bora'nın Doçent olarak atandığı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 11 Mart 1935'te Kültür Bakanı Abidin Özmen'e verdiği bir direktif üzerine kurulmuştur. Bu bir Atatürk projesidir. Bu projenin niteliğine doğru teşhis koyabilmek için Üniversite reformu konusundaki Malche raporunu okuduktan sonra Atatürk'ün aldığı üç dört sayfalık el yazısı notları hatırlamak gerekir. O notlarda iki konu dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi İstanbul Darülfünunu ne yapalım sorusuna cevap aramanın kendisini ilgilendirmedir. O na göre Türkiye'nin nasıl bir kültür planı yapılmalıdır sorusunu çözmeden İstanbul Darülfünununun ıslahından bahsetmek ayıptır, abestir, manasızdır. O kendi kafasındaki kültür sorununa araştırmalarıyla ufuk açacak bir kurum istemektedir. Dikkati çeken ikinci konu Almanya'nın, İngiltere'nin, Amerika'nın ilim aleminde yüksekliği tanınmış profesörlerini Ankara'da toplamak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmamayı göze almış olmasıdır.¹⁴ Bu nedenle Üniversite reformunun uygulanmaya konulmasından çok kısa bir süre sonra Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Projesini devreye sokmuştur. Kültür odaklıdır ve Ankara'dadır.

Başbakanlığın fakültenin kuruluşuyla ilgili raporunda fakültenin işlevi " Hükümet merkezimizde bir taraftan Türk Kültürünü bilgi metoduyla işleyecek bir tetkik ve araştırma müessesine olan ihtiyaç, diğer taraftan orta tahsil

¹³ Türkaya Ataöv: *Cumhuriyet*, 16 Ekim 2004.

¹⁴ Osman Bahadır: "1933 Üniversite Reformu Niçin Yapıldı?", Namık Kemal Aras, Emre Dölen, Osman Bahadır (Editörler), *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2007, s.67-69.

müesseselerimize ulusal dil ve tarihimizin ilmi ve en yeni telakkilerine göre hazırlanmış muallim yetiştirmek” olarak tanımlanmıştır. Fakülte resmi olarak, Halkevi Konferans Salonunda, Atatürk’ün katılımıyla, 9 Ocak 1936’de yapılan bir törenle açılır. Fakülte kurulduğunda Türk-Dil ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Antropoloji, Sümer, Akad, Hitit, Macar, Hint, Çin, Yunan, Latin Dil ve Edebiyatları; yaşayan dillerden, Alman, Fransız İngiliz, Rus, Arap, Fars Dil ve Edebiyatları zümreleri (kürsüleri) vardır. Buna 1937 yılında Arkeoloji eklenmiştir.¹⁵ Görüldüğü gibi henüz Behice S. Boran’ın sosyoloji dersi verebileceği bir yer yoktur. Fakültenin başlangıçtaki yapısı hemen hemen sadece ideografik bilim alanlarını kapsamaktadır.

Boranın başvurabileceği felsefe zümresi 1939 yılında açılmıştır. Kanımca bu gelişme bu yılda Emin Erişilgil’in Dekanlık yapmasıyla yakından ilişkilidir. Darülfünunda Ziya Gökalp’in grubu içinde bulunan Emin Erişilgil böyle bir olanak açınca da Boran’ın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine atanması olanaklı hale gelmiştir. Felsefe zümresi başkanlığına, Paris –Sorbone Üniversitesi Felsefe Bölümü Profesörlerinden Oliver Lacombe getirildi. Muzaffer Şerif Başoğlu,¹⁶ ve Behice Boran doçent, Niyazi Berkes,¹⁷ Necati Akder,¹⁸ Hamdi Ragıp Atademir¹⁹ ve Mediha (Esenel) Berkes’de²⁰ ilmi yardımcı (asistan) olarak göreve başladılar. 1942 yılında Lacombe’un bu zümre içinde bilim tarihi

¹⁵ Azmi Süslü, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 Yıllık Tarihi*, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986, s.8, 19, 39.

¹⁶ Darülfünun Edebiyat Fakültesinde mezun olan Muzaffer Şerif 1929 yılında psikoloji eğitimi için ABD’ye gitti, 1932’de Harvard Üniversitesinde psikoloji yüksek lisans derecesi elde ettikten sonra Almanya’ya gitti, orada Gestalt Psikolojisinin kurucularıyla tanışırken Nazizm’in yükselişini yaşadı. 1935 ‘de Colombia Üniversitesinden doktora derecesini aldı ve bu tez 1936’da *The Psychology of Social Norms* başlığıyla yayınladığında çok ses getirdi. 1937’de Türkiye’ye dönerek Gazi Terbiye Enstitüsünde psikoloji dersleri vermeye başladı. 1939 yılında da 1939’da Dil ve Tarih-Coğrafya Felsefe kürsüsüne psikoloji doçenti olarak atandı. Remzi Demir- Doğan Atılğan: *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Türkiye’de Beşeri Bilimlerin Yeniden İnşası*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s.47.

¹⁷ Niyazi Berkes İstanbul Üniversitesinde sosyoloji asistanıyken 1935’de bir burs alarak Chicago Üniversitesine gitmiş sosyoloji bölümüne devam etmiştir. II. Dünya Savaşı çıkınca eğitimini tamamlamadan Türkiye’ye dönmüştür. 1939’da ilmi yardımcı olarak Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesine atanmış 1941’de doçentliğe terfi etmiştir..Hayriye Erbaş: “Üniversite- Toplum İlişkisi Bağlamında DTCF ve Sosyoloji”, Remzi Demir, Doğan Atılğan (editörler): *Cumhuriyet ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s.194.

¹⁸ Necati Akder, Darülfünunda felsefe okudu, Mehmet İzzettin’in izleyicisiydi Lisede felsefe öğretmenliği yaparken 1933’de Sorbon felsefe bölümüne gönderildi, oradan 1936’da mezun olunca Fransız ve Alman Felsefelerini incelemek için Berlin Üniversitesine gönderildi. 1939’da Ankara’ya dönünce Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin felsefe zümresine atandı. 1942 yılında da doçent oldu. <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=2973>

¹⁹ Hamdi Ragıp Atademir Fransa’da Besançon ve Nancy Üniversitelerinde eğitim gördükten sonra lise öğretim üyeliği yapmakta iken, 1939 yılında Lacombe’un asistanı olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine atandı. 1942 yılında “Aristo’nun Mantık ve İlim Anlayışı” Başlığı teziyle doçentliğe yükseltildi. Remzi Demir, Doğan Atılğan: *Age*, s.67

²⁰ Mediha Berkes Chicago Üniversitesinin Antropoloji bölümüne devam etmiştir. II. Dünya Savaşı çıkınca eğitimini tamamlamadan Türkiye’ye dönmüştür.

disiplininin yer alması önerisi de uygun görülerek uygulamaya konuldu.²¹ Bu kadroya 1942 yılında Nusret Hızır,²² 1943 yılında Aydın Sayılı katıldı.²³

Bu kadro yeni kurulan bir felsefe bölümü için kuvvetli bir kadrodur. Türkiye o yıllarda Almanya'dan kaçan önemli bilim adamlarını getirebildiği için diğer dallarda da güçlü bir kadro kurmuştur. Bu kadronun o zaman kadar oluşan sosyal bilim bölümlerinin kadrolarından en önemli farklığı ABD'de sosyal bilim formasyonu elde etmiş Muzaffer Şerif, Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes gibi oldukça güçlü bir kümelenmeyi barındırmasıdır. Türkiye'nin sosyal bilim akademiyası genellikle Fransa ve Almanya'da yetişmişlerdir ve o ülkelerdeki gelişmelerin etkisi altındadırlar. ABD'nin etkisi ilk kez bu kurumda açıkça hissedilebilecektir. Fatma Başaran'ın anlattığına göre, bu öğretim üyeleri yabancı dergilerden makaleleri okutmaktadırlar. Bunun için de öğrencilerine yardımcı olmak üzere İngilizce dersi vermekte, tercümelerine yardım etmektedirler. Behice Boran böyle bir ortamda Sosyolojiye Giriş, Şehir Sosyolojisi ve İstatistik, derslerini vermeye başlamıştır²⁴. Aynı zamanda da gelirini artırabilmek için Ankara'daki değişik liselerdeki derslere gitmiştir.

İlk öğrencilerinden olan Mübeccel Kıray Behice Hanımın öğrencisi olduğunda kendisine etkisini, "O kadar genç, o kadar şık, o kadar zarif ve o oranda da bilgili. Saçları, İngiliz tabiriyle page denen tarzda, içe doğru doğru kıvrılmış, çok hoş bir kadın" diye anlatıyor. Onu etkileyen esas olarak kirli pembe renkli elbisesi olmuştur. Bu rafine rengi, yıllar geçtikten sonra bile, "eflatuna gidecek ama gitmiyor" diye anlatmaktadır.²⁵ Kısa sürede Boran'ın ünü, Ankara'da yayılır, derslerini dinlemeye SBF'nin asistanları da gelmeye başlar. Artık sınıfları kalabalıklaşmıştır.

Behice Boran'ın Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki öyküsünü üç bölümde anlatmaya çalışacağım. Birinci bölümde kuramsal ve amprik sosyoloji çalışmalarını, ikinci bölümde dergi çıkararak, gazetelerde yazdığı yazılarla toplumdaki sosyal ve siyasal gelişmelere müdahale çabalarını, üçüncü bölümde ise Boran ve Arkadaşlarının Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden uzaklaştırılmasını ele alacağım.

²¹ Remzi Demir, Doğan Atılğan: Bir önce Age, s.149

²² Üniversite reformu sonrasında İstanbul Üniversitesinde Hans Reichenbach'ın asistanlığını yapan Nusret Hızır, Hasan Ali Yücel'in ısrarı üzerine dışarıdan sınav vererek 1942 yılında doçent olarak atandı. Remzi Demir, Doğan Atılğan: Bir önce Age, s.31.

²³ Aydın Sayılı 1942 yılında Harvard Üniversitesinde Sartounun öğrencisi olarak

"İslam Dünyasında Bilim ve Eğitim Kurumları Başlıklı " teziyle Harvard'da verilen ilk bilim tarihi doktora derecesini alarak Türkiye'ye döndüğünde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe zümresine ilmi yardımcı olarak 1943 yılında atandı. Remzi Demir, Doğan Atılğan: Bir önce Age, s.61.

²⁴ Sosyolojiyi seçenler; Mübeccel Belik (Kıray), Fatma Taşkingöl (Başaran), Ekrem Altay, Lütfü Öztabak, Osman Serdengeçti ve Tahsin Gülöksüz bulunmaktadır. Güzella Bayındır: Age. s.56.

²⁵ Biyografya Behice Boran 2: s.102,111.

Sosyoloji Kuramı Konusunda Ampirik ve Kuramsal Çalışmaları

Behice Boran'ın DTCF'ne atanmasından sonrasında Türkiye'deki sosyolojinin Durkheim'in çizgisinde kalamayacağı, kuramsal tartışmanın derinleşeceği ve bunun öncüsünün Behice Boran olacağına ilk işareti Siyasi İlimler Mecmuasında 1940 yılında yazdığı "Sosyolojide Yeni Araştırma Esasları" yazısında verilmiştir denilebilir.²⁶ Boran bu yazısında Şikago okulunun beşeri ekolojiyi yaklaşımını tanıtmaya yanısıra Durkheim'in morfoloji sosyal yaklaşımıyla karşılaştırmasını yapmakta ve beşeri ekoloji yaklaşımının üstünlüğünü anlatmaktadır.

Boran'ın sunuşuyla beşeri ekoloji temelde, ister biyolojik, ister toplumsal olarak kabul edilmiş insan ihtiyaçlarının karşılanması konusunda doğal çevrenin işletilmesi faaliyetlerinden doğan insanlararası gayri şahsi (anonim) ilişkileri incelemektedir diye tanımlanmıştır Ekoloji bu yöntemini özellikle belli bir iş bölümüne bağlı olarak belli bir mekanda biçimlenmiş insan topluluklarını (community) incelemekte uygulamaktadır.

Boran Durkheim'in toplumu incelerken kullandığı "morfoloji sosyal" yaklaşımında da bir topluluğun mekanda yığılması/biçimlenişi olarak ele aldığı sorun bir anlamda beşeri ekolojinin ele aldığıyla aynıdır. Ama Durkheim mekandaki yığılmayı gayri şahsi bir işbölümüne değil şahsi bir ilişki olan "manevi tekasüfe" (manevi yoğunlaşmaya) bağlamaktadır. Boran böyle bir anlayışın sosyolojinin saha araştırmalarında uygulanamadığını ve başarısız olduğunu söylemektedir.

Boran'ın ikinci Kuramsal/yöntemsel yazısı "Sosyal Evrim Meselesi", 1943 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisinde yayınlanmıştır. Bu konuyu doçentlik dersinde zaten işlemiştir bulunuyordu.²⁷

Boran sosyolojide evrim kavramının 19 yüzyılın ikinci yarısında gelişmesinin dünyada yaşanan inkişaf dolayısıyla ortaya çıktığını ama bu dönemde sosyal evrim konusunda yazılanların "tarih felsefesini" andırması dolayısıyla başarısız olması nedeniyle sosyal evrim kavramının terkedilerek, sosyal değişme ve sosyal süreçlerin kullanılmaya başladığını ve bu kavramların da yetersiz kaldığını anlatmaktadır. Evrim gibi yapısal değişmelere atıf yapan bir kavramının reddedilmesi sosyolojinin genelleme yapabilme olanağını elinden almaktadır. Boranın böyle bir saptamasını doğa bilimlerine benzer bir sosyolojinin doğmasını engellemek diye de okumak olanaklıdır.

Oysa Boran evrimsel bir değişme kavramının tanımlanabileceğini ve sosyolojinin bilimselliğinin pekiştirilebileceğini düşünmektedir. İnsan topluluklarının oluşumunda esas olan insanın doğal çevresiyle ilişkisinde doğal kaynakların işletilmesinde alet ve değişen araçlar kullanıldığından ve bunlar birikerek inkişaf ettiklerinden, insan tabiat ilişkileri ve bunlardan doğan insan ilişkilerinde evrimsel karakteri olan bir değişme gözlenebilecektir. Bu değişme tek bir çizgi

²⁶ Behice Boran: " Sosyoloji'de Yeni Araştırma Esasları", *Siyasi İlimler Mecmuası*, Sayı 111, Haziran 1940

²⁷ Behice S.Boran: "Sosyal Evrim Meselesi", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Şubat 1943.

üstünde tedrici bir değişme değildir. Farklı coğrafya ve tarih koşullarında farklı hızda, sıçrayışları da içerebilecek bir değişmedir. Ama Boran evrimsel değişimin varlığının kabulünün bir ereklilik içermesi anlamına gelmediğini kuvvetle vurgulamaktadır. Evrimde bir yön bulunduğu söylenemesi erişilecek sonucun bir zaruretinden değil analiz ve yapılan gözlemler sonucundaki saptamalardan doğmaktadır. Tekniğin biriken ve ilerliyen bir seyir takip etmesinin erişilmesi zaruri bir gaye ile tayin edilmiş olmayışındaki gibi. Böylece, Boran “subjektif, ahlaki kıymet hükümlerine sapmada, ilmin kabul ettiği miyarlara uygun, müşahade, mukayese edilebilir, ölçülebilir olaylara dayanarak sosyal evrim” kavramın geliştirilebileceğini ve sosyolojinin bilimsel niteliğini güçlendirebileceğini ortaya koymaktadır.

Behice Boran kendisinin evrenselci sosyoloji anlayışının bir başka yönüne 1943 yılında İnsan dergisinde yayınladığı Sosyolojide Bocalamalar I ve II yazılarıyla açıklık kazandırmıştır.²⁸

Boran bu yazısında sosyolojiyi benim kullandığın bu terimleri kullanmadan ideografik değil, nomotetik bir bilim olarak gördüğüne açıklık kazandırmaktadır. Sosyolojide organik (uzvi) kuramdan söz eden Charles Cooley’in bir yazısından

“Her şey hem sebep hem neticedir; amiller arasında mantıki bir evveliyet, müstakil bir mmütehavvil,ip ucunun başladığı bir nokta yoktur. Ya bir bütün olarak görmelisiniz veya hakiki bir şey görmüyorsunuz” alıntısını yaptıktan sonra bu bütüncü görüşüne katıldığını söylemektedir. Ama bunu “ Her vaziyet tam bir bütün olarak, bütün müşahhaslığında ele alındığı zaman nevi şahsına münhasır, benzeri olmayan,tek bir birlik teşkil eder” olarak yorumlamasına katılmamaktadır. Böyle bir yorumun sosyolojiyi kanun geliştiremez hale sokmaktadır.

Oysa Boran bütüncü bir görüşten hareket ederek tabii ilimler metodunu uygulayarak genel kanun geliştirmenin olanaklı olduğunu görmektedir. Bunun olanaklılığını Chicago okulundan Burgess’in (eş merkezli zonlar) kuramının gösterdiğini söylemektedir. Yalnız bu kuramda rekabetin zorunlu bir süreç gibi ele alınmasını kapitalist Amerikan toplumunun damgasını taşımak olarak yorumlamakta ve beşeri ekoloji doğru bir görüş noktasından hareket ettiği veya edebileceği halde istikametini kaybediyor, şüpheli, yanlış yollara sapıyor demektedir.

Boran DTCF Dergisinde 1943 yılında yayınladığı “Sosyoloji Anlayışında İkilik” yazısında sosyolojide doğa bilimleri yaklaşımının uygulanabilirliği konusunu ele almıştır.²⁹ Bu yazıda da Charles Cooley’in idiografik yaklaşımını eleştirmektedir. Boran’ın bu konudaki düşüncesi üzerinde daha önce durulduğu için bu bölümde ayrıca ele alınmayacaktır.

²⁸ Behice Boran: “Sosyolojide Bocalamalar I”, İnsan, Sayı 21, Mart 1943.

Behice Boran: “Sosyolojide Bocalamalar II”, İnsan, Sayı 22, Nisan 1943.

²⁹ Behice Boran: “Sosyoloji Anlayışında İkilik”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı.3, Nisan 1943.

Boran sosyoloji anlayışındaki temel ikiliği; 1) monist bir bilim anlayışına sahip olarak sosyolojinin de neo pozitivist bir yaklaşımla geliştirilebileceğini kabul edenlerle, 2) sosyolojide doğa bilimlerinin pozitivist bilim anlayışının uygulanamayacağını manevi bilimlerin yaklaşımlarının uygulanması gerektiğini savunanlar arasında kurmaktadır.

İkinci görüş Almanya'da hakimdir. Boran bu yazısında önce sosyal olayların manevi bilimlerin yöntemleriyle incelenmesi gerektiğini savunanların görüşlerini vermekte ve görüşleri yanıtlamaktadır. Bu yanıtlamayı yaparken dualist bilim yaklaşımı içinde pozitivist yaklaşımla yapılamaz denilenlerin yapılabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Ona göre "sosyoloji müsbet bir bilim olabilir mi, olamaz mı münakaşası devam ede dursun, bu suale kati cevabı bilfiil bu metodun sosyal olaylara tatbiki verecektir."

Boran'ın "Sosyoloji Anlayışında İkilik" yazısını yazmış olmasını sadece epistemolojik kaygılara bağlamak yetersizdir. Bunun gerisinde II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya yanında yer alanların "Milli İlim" kavramını kullanması dolayısıyladır. "İktisatta otarşi" ve "kültürde otarşiyi" savunanlar ideolojilerinin uzantısı olarak "milli ilim"den söz etmişlerdir.³⁰ Eğer bilim alanını "doğa bilimleri", "manevi bilimler" diye ikiye ayırırsanız bir "milli ilimden" söz edebilmek kolay olmaktadır. Hem ideolojik konumuyla, hem de sosyolojinin doğa bilimleri yöntemleriyle yapılabileceğine inanması dolayısıyla, Boran tabii ki "milli ilim" anlayışına karşı çıkmış ve yine 1943 yılında Adımlar dergisinde "Hangi Manada Milli İlim" yazısını yayınlamıştır.³¹

Boran yasanın belli bir süre için sağladığı olanak üzerine doçent olarak atanmıştır. Ama doçentliğe yeterliliği için bir habilitasyon tezi hazırlamak zorundadır. Bunun için Manisa'da bir ova köyü olan Tepecik'e 1941 yazında öğrencisi olan Fatma Taşkingöl (Başaran)'ü götürerek bir saha araştırması yapar. Bu araştırmaların harcamaları üniversite bütçesinden karşılanır. "Bir Köy Üzerinde Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Tetkiki" başlıklı tezini 1942 yılında sunar. Olivier Lacombe, Emin Erişilgil ve Şevket Aziz Kansu'dan oluşan jüri çok olumlu raporlar yazar, doçentlik dersini "Sosyolojide Tekamül" konusunda verir. 20 Haziran 1942'de doçentliğe yeterliliği kabul edilmiş olur. Bundan kısa bir süre sonra Manisanın dağ köylerinde bir başka saha araştırmasına yine Fatma Taşkingöl'le çıkar.³² İlk araştırmasından elde ettiği sonuçları ikinci araştırmanın bulgularıyla ve o yıllarda Ankara köylerinde yaptığı gözlemlerle birlikte 1945 yılında temel eseri olan "Toplumsal Yapı Araştırmaları, İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki"ni yayınlar.³³

³⁰ Ant Duyum, Yıldırım Yıldırım:" Behice Sadık Boran", Aytül Kasapoğlu: 60 Yıllık Gelenek DTCF'de Uygulamalı Sosyoloji 1939-1999,DTCF Sosyoloji Bölümü, Ankara, 1999, s.72.

³¹ Behice Boran:" Hangi Manada Milli İlim", *Adımlar*, Say 5, Eylül 1943.

³² Fatma Taşkingöl 1944 yılında mezun olduğunda ilmi yardımcı olarak alınır, Boran üniversiteden ayrılıncaya kadar Boran'ın odasında oturur. Güzella Bayındır: Age, s.58.

³³ Mete Çetik. Age, s.42-44.

Behice Boran o yıllarda dergilerde yazdığı yazılarda geliştirdiği kuramsal konumunu Manisa'da yaptığı iki köy çeşidi üzerindeki toplumsal yapı araştırmalarında somutlaştırmıştır. Bu en önemli eseridir denilebilir. Hem bu nedenle hem de köy araştırmaları konusunda Türkiye'de önemli bir kırılma noktasını teşkil etmesi bakımından ayrıntılı olarak duracağız.

Kitabın başında uzun bir Problem ve Metod bölümü bulunmaktadır. Bu bölüm bu araştırmacının genellikle anlaşıldığı biçimde bir köy incelemesi olmadığını söyleyerek başlamaktadır. İncelemek istenilen konu bir köydeki hayat şartları değildir, genel bir sosyolojik problemdir. “ Bir topluluğun sosyal yapısının farklılaştığı fonksiyonel kısımlar arasındaki, bilhassa iki esas kısım arasındaki münasebetleri aydınlatmaktır”. Bu problem bakımından ele alınan köy olsun, kent olsun, Çin'de olsun Amerika'da fark etmeyecektir.³⁴ Kitabın başlangıcında tabii çok önemli bir kuramsal iddia konulmuş olmaktadır. Onun için bu saha araştırmasını kuramsal iddia taşıyan araştırmaları içinde ele alıyoruz.

“Cemiyetin yapısını teşkil eden fonksiyonel birimler, yani müesseseler (kurumlar), insanlar arasında yerleşmiş, tekerrür eden, az çok devamlı olan münasebetler şekli veya münasebetler sistemidir.” Müesseseler insan münasebetleri sistemleridir, insan münasebetleri ise, hangi cemiyette olursa olsun, daima iki çeşide icra edilebilirler: 1) cemiyet-tabiat çevresi münasebetinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemi, 2) doğrudan doğruya cemiyet tabiat münasebetinden doğmayan insanlar-arası münasebetler sistemleri Bu iki münasebetler sistemleri, birlikte bir cemiyet yapısı teşkil ettiklerinden bir birlerinden müstakil değillerdir.” “Her ne kadar genel sosyal evrimde (evolution) bu iki esas münasebetler nizamı arasındaki bağlantıların ne olduğu ana hatları itibariyle biliniyorlarsa da, sosyolojik araştırmaların başarması gereken iş muhtelif cemiyet tiplerinde, muhtelif zaman ve mekan şartları altında, bu esas münasebetin müşahada gösterdiği çeşitlenmeleri meydana çıkarmak, sosyal değişme vetiresinde (sürecinde) müesseselerin değişme seyrinin ve nizamının ne olduğunu teferruatıyla belirtmektedir.”³⁵ Boran cemiyet-tabiat münasebetinden doğan müesseselerin, yani mülkiyet ve ona bağlı olarak iş bölümü sistemlerinin diğer sosyal müesseselerden daha önemli olduğu üzerinde durmaktadır.

Boran bir sosyolog olarak belli bir toplumu incelerken neler yapması gerektiği konusunda böyle bir çerçeve çizmiştir. Bu problemin formüle edilmiş biçimi ilginç bir özellik göstermektedir. Kendisinin formasyonunda önemli bir yer tutan antropolojiden gelen evrimci çizgiye oturmakta, batı dünyasında gelişen sosyolojinin kavramlarıyla ifade edilmektedir. Marksist yazının terminolojisiyle yazılmamış olsa da bu analizin Marksist ele alışla da uyum içinde olduğu açıktır.

³⁴ Behice Sadık Boran: “Toplumsal Yapı Araştırmaları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü, Sosyoloji Serisi, 3, Ankara, 1945, s.1.

³⁵ Behice Sadık Boran: *Age*, s. 2-3.

Örneğin birinci tür müesseseler alt yapı, ikinci tür müesseseler üst yapı kavramına tekabül etmektedir.

Boran ortaya koyduğu bu bakış açısının bir topluluğun (bu durumda köy) incelenmesinde izlenecek metodolojiyi de belirlediğini söyleyerek, ele alınan topluluğun tabiatla ilişkisi cephesinden araştırmayı geliştirmek için üç veriden yola çıkılması gerektiğini söylemektedir. Bunlar;

Ele alınan sınırları belli bir nüfus topluluğunun belirli bir mekan ve zamandaki nüfusunun nicelik ve niteliği,

Bu topluluğun yaşamını sürdürmek için işlettiği, yararlandığı doğal kaynaklar ve toprağın coğrafi koşulları,

Doğal kaynakları işletmekte kullandığı araçlar ve teknoloji,

olarak sıralanmaktadır. Bu veriler saptandıktan sonra yapılacak analizde bu kaynaklar kullanılarak yapılan üretimin nasıl örgütlendiği, üretimde kullanılan kaynakların ve araçların mülkiyetinin nasıl dağıldığı, toplumda nasıl bir iş bölümü bulunduğu ve bu iş bölümünün nasıl bir tabakalaşma yarattığı üzerinde durulacaktır. Daha sonra da diğer türdeki sosyal müesseseler ve değerler araştırılacaktır.

Behice Boran, ele aldığı nüfus topluluğunu, diğer topluluklardan yalıtılmış biçimde, tek başına alınmasının olanaksız olduğunu, çünkü hiçbir nüfus topluluğunun kendine yeterli olamayacağını, bu nedenle de başka topluluklarla ilişki içinde bulunacağını söylemektedir. “Modern cemiyetler feodal cemiyetlerden çok daha açık olduğundan iç yapıları birbirinden fonksiyonel olarak farklılaşmış bir birine bağlı birimlerden teşekkül etmiş” bulunmaktadır. Bu farklılaşmış yapının ortaya çıkmasının nedeni bu topluluğun dışla kurduğu ilişkilerin biçimidir. Bir nüfus topluluğunun, bu özelliğini analizlerine katabilmek için, bir yandan insan ekolojisinin temel kavramlarından biri olan “ekolojik pozisyon”dan, öte yandan kentsel ekonomi analizlerinin ana kavramlarından biri olan temel ekonomi (basic economy)’den yararlanmaktadır.³⁶

Behice Boran köy ve şehir ayrımını kendi kuramsal pozisyonuna göre yeniden tanımlamaktadır. Borana göre bir nüfus topluluğu, ekolojik konumuna ve ekonomik temeline göre köy ve şehir diye iki türe ayrılmaktadır. Bu iki değişken üzerinde durularak köy, kasaba ve şehir ayrımı da yapılabilecektir.

Kitabın metodolojik girişinde son olarak, cemiyetlerde esas olan hadisenin oluş ve değişme olduğuna değinildikten sonra her sosyolojik araştırmanın “dinamik” olması gerektiğine dikkat çekilerek hiçbir yapının statik olmadığına vurgu yapılmaktadır. Sözü edilen sosyal yapılar statik bir gerçeklik olmadığı ancak değişme içinde kavranılabileceğine dikkat çekilmektedir. Her nüfus

³⁶İlgi kent coğrafyası yazınında, ekonomik temel, bir yerleşmede üretilen ve o yerleşmenin dışına ihraç edilen mal ve hizmetlerden oluşmaktadır.

topluluğunun yaşadığı değişme, hem zamanda, hem de mekanda bütünlüğü korunarak gerçekleşmektedir.

Behice Boran nüfus topluluklarının yapısal araştırmaları konusundaki bu kuramsal yaklaşımının geçerliliğini, Manisa köylerinde yaptığı bir saha araştırmasıyla kanıtlamaya çalışmaktadır. Boranın yaklaşımına göre saha araştırması kontrollü bir gözlemdir. Manisa'da iki farklı ekolojik konuma ve ekonomik temele sahip bir grup ova köyü ve bir grup dağ köyünü seçerek toplumsal yapılarını ve yaşamakta olduğu değişimleri karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Ayrıca ekolojik pozisyon ve ekonomik temeli sabit tutarak kültürel ve tarihi menşei farklı köy gruplarında yapılabilecek bir kontrollü gözlemin olanaklarına dikkati çekmiştir.

Bu araştırmayı yapabilmek için Manisalı öğrencisi Fatma Taşkınöl'le 1941 ve 1942 yılında sahaya çıkmıştır.³⁷ Kitabını başlangıcında Manisanın köylerinin hangi tipleri içerebileceği konusunda ayrıntılı bir sınıflama yapılmakta ve bu sınıflamaların hangi tür gözlemlere olanak vereceği tartışılmaktadır. Kitabın üçüncü bölümünde bölgenin tarihini vermektedir. Bu bölüm iki bakımından önemlidir. Bir yandan 18 yüzyıldan 1940'lara kadar geçen dönemde Anadolu'da kırsal yerleşmelerde yaşanan değişimlerin ne kadar önemli olduğunu Manisa örneğinde açıkça görmekteyiz ve farkındalığımız artmaktadır. İkincisi Boranın bu süreci eski feodal rejimin çözülerek hür köylerin oluşumu olarak adlandırmasıdır. Bu saptamaları ileride siyasete girdiği yıllarda da kendi siyasal seçmelerini de yönlendirmiş olmasıdır.

Kitabın beşinci bölümünde ova ve dağ köylerindeki nüfus durumuna ilişkin veriler bir araya getirilmiştir. Altıncı bölümde köylerin toprak üzerinde biçimlenme biçimi, yedinci bölümde köylerin ekonomik durumu, işbölümü ve farklılaşması verilmektedir. Yedinci bölümde sosyal tabakalaşma, sekizinci bölümde dışla münasebetler, dokuzuncu bölümde şehirleşmesi üzerinde durulmaktadır. Kitabı okurken böyle bir başlıkla karşılaşmak beni çok şaşırttı. Bir kent araştırmacısı olarak günümüzde Ege'de kırsal alanın büyük ölçüde kentleşmiş olduğunu söylüyorum. Ama 1940'larda Boran'ın kültürel diffüzyon sürecine dayanarak böyle bir saptama yapabilmiş olması büyük ölçüde kuram alanında yetkinliği dolayısıyladır.

Behice Boran'ın akademik yaşamdan koştugu noktada yazdığı ve 1947 yılında *American Journal of Sociology* dergisinde yayınlanan³⁸ "Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji" yazısı hem o dönemde dünyadaki sosyoloji yazınına nasıl değerlendirdiğini hem de kendisinin hangi noktaya geldiğini göstermesi

³⁷ Mübeccel Kıray Manisa'ya Fatma Taşkın'ı götürdüğü için kırıldığını söylemekte ve şimdi hak veriyorum, çünkü o Manisalıydı ben de olsam onu alırdım, diye eklemektedir. *Biyografiye Behice Boran 2*: s. 122.

³⁸ Behice Boran: "Sociology in Retrospect", *American Journal Of Sociology*, C. 52, Sayı 4, Ocak 1947, s. 312-320. Bu yazının Türkçesi için bkz. "Geriye Dönüp ve Baktığımızda Sosyoloji", *Behice Boran*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 429-439.

bakımından çok önemlidir, bu nedenle üzerinde biraz ayrıntılı olarak durmakta yarar vardır. Muzaffer Şerif Başoğlu ABD'ye dönmek zorunda kaldığında Behice Boran'ı Amerikan Sosyoloji Derneğine üye yaptırmıştı. Bu yazıyı derneğe üyeyken göndermiştir. Mübeccel Kıray'ın Murat Güvenç'e anlatığına göre bu yazıyı Boran önce Kıray'a göndermiş o da derneğe postalamıştır.

Bu yazıda kendisinin sosyolojik olgulara bakış açısında geldiği noktayı göstermesi bakımından, yazısının son iki paragrafı çok aydınlatıcıdır. Boran sosyolojinin karşı karşıya olduğu olguların niteliğini üç özellekle belirlemektedir.

Toplumun tüm kurumları(ekonomi, siyaset ve sosyal) birbiriyle bağlantılı bir bütün oluştururlar.

Bu karşılıklı ilişkilerin belli dönemlerde bazıları önemlidir, belirleyici ya da yönlendiricidir. Buda araştırmacının bir yapıyı saptamasına olanak vermektedir.

Toplumsal bütün zaman içinde tümüyle değişir. Ama bu bu değişme yapıların değişmesi ya da evrilmesi anlamındadır. Toplumsal değişimin anlaşılması için bir yapıdan diğer yapıya geçişinin anlaşılmasıdır.

Aslında bu üç niteliği Boran sosyolojisinin ontolojik kabulleri diye de okuyabilirsiniz.

Yazısının son paragrafında bu kabullere sahip bir sosyologun somut bir olaya üzerinde düşünürken nasıl davranacağını;

“Bu üç nokta, sosyoloğun somut belirli bir araştırma yaparken, içerisinde temel bir yapının ayırt edilebileceği ve zaman eğrisi üzerinde belli bir anda ele alınan toplumsal bütünün parçası olan olguları gözlemlemekte olduğu anlamına gelir. Bundan ötürü, en iyi inceleme gelişme vektörüne baş vurarak yapılabilir” diye anlatmaktadır. Bu sözler aslında Manisa köylerinde yaptığı araştırmanın yaklaşımını dile getirmektedir. Eğer “sosyolojide bu kuramsal yeniden yönelim başarıya ulaştırılmazsa, sosyologlar bir zaman çetelesi tutmaya devam edecekler ve sosyoloji toplumun gerçek bir bilimi olmaktan, bundan öncesinde olduğu gibi uzak kalacaktır.”³⁹

Boran bu yazıda yeni bir toplumsal değişim anlayışı önerme noktasına, dünyada var olan sosyoloji yaklaşımlarının bir dergi yazısı kapsamına sığabilecek bir uzunlukta bir eleştirisini yaptıktan sonra gelmektedir. Boran August Comte'un 100 yıl önce sosyolojiyi toplumsal olgularla ilgili bilginin nesnel ve bilimsel dalı olma iddiasıyla doğduğu saptamasını ve bunu gerçekleştirmediği saptaması yaptıktan sonra bu geçen sürede Fransa, Almanya ve ABD'de gelişen sosyoloji yaklaşımlarının eleştirisini yapmaktadır. Bu eleştiri yapılarak Marksizmin varlık ve meydan okuyuşunu akılda tutmanın gerekliliğini vurgulamaktadır.

³⁹ Behice Boran, "Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji", s. 439.

Comte sonrası Fransız sosyolojisini “doğal bilim niteliği” taşıyacak biçimde geliştirme iddiasına sahip olan Durkheim’in çalışmaları üzerinden değerlendirmektedir. Boran’a göre var olan düzenin eksikliklerinin farkındadır, bunu yaptığı toplumsal iş bölümü analizleriyle ortaya çıkarmaktadır. Bu düzeyde günün pratik sorunları üzerinde yaptığı analizlerden yola çıkarak toplumsal gerçekliğin ve toplumsal nedenselliğin doğası üzerinde düşünmeye başladığında çözümün eşiğine gelmiştir. Bu noktada materyalist açıklamaların yoluna sapmayarak tinsel açıklamaların yoluna girerek, ortak bilincin sui generis toplumsal olgu olması temeli üzerine bir metodoloji geliştirmesiyle çözebileceği bir sorundan uzaklaşmıştır.

Alman sosyolojisini Weber ve Sombart üzerinden değerlendirmektedir. Boran bu bilim adamlarının savunduğu, bilimlerin ikiliği yaklaşımını gerçekliğin materyalist kavranışına ve sosyalizme bir başkaldırı olarak görmektedir. Gerçekte Weber ve Sombart, Marks ve Engels gibi kapitalist sistemin kökeni ve gelişmesi sorunuyla ilgilenmişlerdir. Bilimlerde gördükleri ikilik bu olgunun açıklanmasında sırayı terse çevirmelerine yol açmıştır. Materyalist nedenleri değil, “ kapitalizmin ruhu” ya da “protestan ahlakı” (Boran dinsel değerler diyor) gibi tinsel nedenleri başa almalarına neden olmuştur.

Boran’a göre Amerikan sosyologları, toplumda güçlü bir muhalefet olmadığı için dikkatlerini toplumsal sistemin işleyişinin ayrıntıları üzerinde odaklanmıştır. Bu durumda Amerikan sosyolojisi kendisini tarih felsefesinden kurtarmış, suç, çocuk suçluluğu, ruhsal hastalıklar, göçmenlerin sorunları gibi konularda particularistik reform arayışlarına itmiştir. Bu tür çözüm arayışları özel toplumsal olguları bir zaman dilimi içinde değişen yapısal toplumsal bütünü parçaları olarak görmelerini reddetmelerine neden olmuştur (Bu ABD sosyologlarının reddettikleri gerçekte Boran’ın ulaştığı gördüğümüz sosyoloji anlayışıdır). Bu yaklaşım sonucu ABD sosyolojisi toplumsal etkileşim, siyasal ve diğer alanlarda sınıflar arası çatışmalar gibi kavramları dışta bırakan, yarışma, çatışma, uyuşma ve özümseme kavramları aldı. Bu terminoloji sosyolojiyi siyaset dışı tutmuştur. Amerikan sosyolojisi, sistemi verili kabul etmiş, değişmeyi sadece belirli kurumsal alanlarla sınırlı olarak görmüştür.

Bu genel değerlendirmeden sonra Boran Amerikan Sosyoloji Derneğinin 1943 yılı sonundaki toplantısı için hazırlanmış olan, savaş sonrasında sosyolojinin nasıl gelişeceği, sosyolojinin hangi görevleri yüklenmesi gerektiği konusunda yazılan yazıları ele almaktadır. Bu yazılardan birini Lundberg yazmıştır. Boran’ a göre bu yazı, bilim alanında iyice yıpranmış olan, pozitivist tutumu temsil etmektedir. Bilimcilik yapmakta her toplumsal sorunun çözümünü pozitivist bilimin toplum tarafından baş tacı edilmesine bağlanmaktadır. Boran’a göre Lundberg’in unuttuğu “genelde bilimin, özelde sosyal bilimlerin gelişmelerinin tarihsel olarak koşullanmış olduğu ve bu bilimlerin yazgılarının da benzer biçimde belirleneceğidir.

Boran bu yazılar arasında Robert Lynd’in yazısına olumlu bir biçimde yaklaşmaktadır. Boranı bu yazının üç özelliği etkilemiştir. Bunlar;

Savaşın ortalarında Lynd'in temel kurumsal sistemin devrimci bir değişme içinde olduğunu söylemekte olmasındır.

Lynd'in yaşanan bu büyük değişimin muazzam bir iktidar çatışmasını içermesini kabulü ve sosyologların bu mücadelede demokratik tarafta yer almasını beklemesidir.

Sosyal bilimlerin kuramsal yapısının toplumsal olarak koşullandığını kabul etmesidir.

Bu yazının toplumsal olguları incelemek için çıkış noktası olarak temel kurumsal sistemin kabul etmiş olması Boran'a yakın düşmesinin nedeni olmuştur.

Bu yazı yayımlandıktan sonra ABD sosyal bilim alanında ne tür yankılar yaratmış olduğunu Mete Çetik bir çalışmasında toplamıştır. Onun saptamasına göre ilk yanıt Boran'ın ağır bir biçimde eleştirdiği Washington Üniversitesinden George A. Lundberg'den gelmiştir. Önemli ölçüde bir kızgınlığı yansıtmaktadır.⁴⁰ Lundberg savaş ve genel olarak yaşanan isterin bazı bilim insanlarını bilimin denenmiş yöntemlerini terkederek bilimsel faaliyetlerin iktidar mücadelesi içinde yer almasını savunmaya ittiğini söyleyerek, Boran'ı bu gruba sokmaktadır. Ona göre Marksistler çağdaş bilimsel yaklaşımını "pozitivist" diye nitelerken, bilimin özgün felsefi yönelimini kavramakta yetersizliğini ortaya koymaktadırlar.

Lundberg'in yazısından bir ay sonra Nettler'in yazısında da Boran'ın yazısına değinilmiştir.⁴¹ Netter Amerikan Sosyoloji Derneğinin sosyoloji için bir tanımı olmadığı üzerinde durarak sosyologların tanımını yapmaya çalıştığı bir yazı yazmıştır. Bu yazıda Netter sosyologun tanımının bulanık kalmasındaki nedenin sosyoloğa yüklenen işlevlerdeki farklı anlayışların bulunması olduğunu söylemektedir. Ona göre bunun sorumlularından birini sosyolojideki sorumluluk ekolü oluşturmaktadır. Netter bu ekolün temsilcisi olarak Robert Lynd, Kurt Wolff ve Behice Boran'ı saymaktadır. Bunlar belli bir eylem tarzını meslektaşları için bir görev olarak görmektedirler. Bu grubu tanıtırken Boran'ın makalesinden alıntılar yapmıştır.

Mete Çetik Boran'ın yazısına ayrıca Herskovits'in "İnsan ve İşleri" adlı kitabının tanıtım yazılarından birinde de atıf yapıldığını saptamıştır. Cedric Dover⁴² bu tanıtım yazısında antropolojinin alt dallara bölünmesi ve burada sosyoloji ayrılacak yerin "uygulamalı ve karşılaştırmalı antropoloji" olabileceğini belirttiikten sonra bu konunun Herskovits'in kitabında açılmadığı üzerinde durmakta ve bu konuda yanıtın Behice Boran'ın yazısında bulunduğunu

⁴⁰ Zikreden Mete Çelik: *Age*, s.52, George A. Lundberg: "Sociology versus Dialectical Materialism", *The Journal of Sociology*, Cilt. 53, Sayı 2, Eylül 1947, s. 85-95.

⁴¹ Zikreden Mete Çelik: *Age*, s. 55, Gwynne Nettler "Toward a Definition of the Sociologist", *American Sociological Review*, Cilt. 12, Sayı 5, Ekim 1947, s. 553-560.

⁴² Zikreden Mete Çelik: *Age*,s.57, Cedric Dover, "Man and His Works: The Science of Cultural Anthropology by. Melville J. Herskovits", *The Journal of Sociology*, Cilt 54, Sayı 4, Ocak 1949, s 384-385.

söylemektedir. Söz konusu kitabın Herskovits'e ait olması bana çok ilginç geldi. Boran'ın yazısı yayınlandığında Mübeccel Kıray Herskovits'in yanında antropoloji doktorası yapmaktadır. Kıray Türk Sosyal Bilimler Derneğinin Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişmesi konusunda düzenlediği bir toplantıda hocasını tüm salonu heyecana boğan bir duygusallıkla anlatırken, Herskovits'in Behice Boran'ın yazısını gördükten sonra, kendisine gelerek, bu yazıyı beğendiğini ifade etmek üzere, kendisiyle doktora yapmaya devam edip etmeyeceğini sormuştur. Yoksa Ankara'ya mı döneceksin demiştir.

Sosyal ve Siyasal Olanı Bilim Çevresi İçinden Etkileme Çabaları

Ankara'da ABD'de sosyal bilim eğitimi almış Muzaffer Şerif, Behice Boran, Niyazi Berkes ve Mediha Berkes'in etrafında sola açık bir çevre oluşmuştur. Bunlara Konsevatuardan Sabahattin Ali, lise öğretmeni Adnan Cemgil, DTCF'nin İngilizce Bölümünden Saffet Dengi (Korkut), Nusret Hızır, Güzin Dino, İrfan Şahinbaş ve Orhan Burian katılmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e yakındırlar. II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Almanların savaşta başarı kazanması üzerine, Türkiye'de Nazi yanlısı ırkçı/milliyetçi hareketlerin saldırganlığı ve yayın faaliyetleri artıyordu. Bu durumda DTCF'sinde oluşan bu çevre Yurt ve Dünya dergisini yayınlamaya karar verirler. Türkiye'de fikir çevreleri varlıklarını genellikle bir dergi çıkararak kanıtlarlar ve seslerini topluma iletirler. Nitekim 1941 yılında Türkiye'de 227 dergi çıkıyordu. Savaş içindeki baskıcı basın yayın rejimine karşın savaş sonunda Türkiye'de yayınlanan dergi sayısı 302'ye yükselmiştir. Bu derginin yayına başladığı 1 Ocak 1941'den 16 Mart 1944'de çıkması yasaklanıncaya kadar geçen sürede 42 sayı yayınlanır. 43 Niyazi Berkes'in anlattığına göre dergiyi çıkarmak için aralarında beşer lira toplamışlar eş dost yardımıyla banka kredisi almışlardır. Yurt ve Dünya'nın her sayısını Milli Eğitim Bakanlığı 300 adet olarak okul kütüphanelerine dağıtmış, değişik kurumlar abone yapılmış, birazda hatır reklamı sağlanmış. Başangıçta 500 olan derginin basım miktarı, daha sonra 1000'ne çıkmıştır. Ama dergi hep kurucularının maddi desteğine ihtiyaç duymuştur.⁴⁴

Kasım 1942 tarihli 21'inci sayısına kadar derginin sahibi ve genel yayın yönetmeni Behice Borandı. Bu sayıdan sonra derginin sahibi Pertev Naili Boratav, genel yayın müdürü Adnan Cemgil olmuştur. Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu Mayıs 1943'ten sonra Adımlar dergisini yayınlamaya başladılar. Bu derginin sahibi ve genel yayın müdürü Behice Boran'dı. Adımlar Yurt ve Dünya ile birlikte 15 Mart 1944'de kapatılıncaya kadar 12 sayı yayınlanmış ama 11 sayısı piyasaya verilmiştir. Yeni bir dergi çıkarılmasını Boran Başoğlu arasındaki kişisel yakınlığa ya da TKP içindeki ayrılıklara dayandıran açıklamalar bulunmaktadır.⁴⁵ Her iki derginin de temel özelliğinin

⁴³ Abdurrahim Karadeniz: *Yurt ve Dünya Dergisi*, T.C.Kültür Bakanlığı

⁴⁴ Gökhan Atılğan: *Age*, s. 51-53.

⁴⁵ Gökhan Atılğan: *Age*, s. 55.

antifaşit bir çizgide bulunması olduğu, bunu sol bir görüşle cumhuriyetin modernleştirici devrimlerine sahip çıkarak yapmaya çalıştığı, içindeki yazıların sosyal düşünce ve sanat alanına yayılan bir yelpazede yer aldığı söylenebilir. Boran'ın anlatığına göre devlet memurlarının siyasal yayınlar yapmaları yasak olduğundan her iki dergide de doğrudan politik yazılar yer almamıştır.⁴⁶

Yıllar sonra Behice Boran Uğur Mumcu'ya Adımlar dergisinin ideolojik çizgisinin daha belirgin olduğunu söylemiştir. Adımlar dergisinin ilk sayısında yayınlanan çıkış yazısı çok ilginçtir. Dergi bu yazısıyla o günlerde Türkiye'nin düşün yaşamındaki tüm akımlara karşı kendi pozisyonuna açıklık kazandırmaktadır.

Türkiye “geçiş halinde bulunan bir dünya içinde yaşamaktadır.” Hiçbir ilerleyiş kendiliğinden olmuyor. Eski ile yeninin mücadelesinden doğuyor. Garba hayranlık da, kapanalım kendimize dönelim demek te yanlıştır. Garp olmuş bitmiş kemalini almış bir medeniyet değildir. “Garp medeniyeti şu veya bu milletin imtiyazlı malı değildir.” Bugün garbin ileri hareketleri tüm insanlığındır. (Türkiye), tabiat, cemiyet ve kültür alanlarında kendisini geriye çeken hiçbir putun önünde eğilmeyen bir zihniyetle, ileri görüşle bu ilerliyen Garbın içinde yer almaktadır.

“Her ilim sahasında varılmış olan hakikatler, hakikat olarak hiçbir milletin malı değildir. Bütün insanlığın malıdır.” Türkiye'nin de “milletler arası bir kıymet seviyesine yükselecek olan ilmimiz, bu milletler arası hakikatlerin bizim öz problemlerimize, gerçeklerimize tatbik edilmesinden doğacaktır. Ancak o zaman biz de bu hakikatlara yeni hakikatler katacak bir duruma varmış” olacağız.

“İnsan, anasından biyolojik varlık olarak” doğmaktadır. Daha sonra milleti içinde gelişme olanaklarına sahip bir vatandaşa dönüşmektedir. “İnsanın ruh örgüsü, etrafındaki insanlarla karşılıklı münasebetlerde, iş birliği içinde örülür; bu suretle insan, milletin ve insanlığın evladı olur. Bunun yanında ve dışında insanın ezeliyetten gelen, semadan gelen ayrı bir ruhu benliği yoktur.”

Dergiyi çıkaranlar felsefe, cemiyet, teknik ve kültür alanında her tür ikiliğe (dualizm) karşı olduklarını ilan etmektedirler. Karşı çıktıkları ikiliklerin başına da şehir ve köy ikiliğini koymaktadırlar. Ne şehirin ne de köy'ün romantiziminin yapılmasını zararlı bulmaktadırlar. Şehirle köy ahenkli bir surette el ele vermedikçe ne köyde, ne şehirde hakiki refah güneşi” doğamayacaktır.

Karşı oldukları suni ikiliklerden biri de talim ve terbiye ikiliğidir. Bu ikilik eski formel terbiye zihniyetinden gelmektedir. “Onun için bugünün iyi mektebi ancak bütün hayat faaliyetlerini kucaklayan, içinde yaşatan mektep olabilir” derken o yıllardaki köy enstitüleri deneyimine işaret etmektedirler.

Dergiyi çıkaranlar bir sosyal bilimci olarak ahlak konusunda net bir tavır almaktadırlar. “Ahlakın tek kaynağı insanların karşılıklı münasebetleridir,

⁴⁶ Uğur Mumcu: *Age*, s. 26.

işbirliğidir. Ahlakın tabiat dışı bir kaynağı yoktur. Vicdan da doğuştan değildir. Vicdan örgüsü somut insan ilişkileri içinde örülmektedir.

Adımlar Türkiye'nin ve dünyanın bilhassa modern kültür, sanat ve fikir eserleri üzerinde ısrarla duracaktır. Bunun nedeni yeni kültür hamleleriyle, insan problemleriyle karşılaşmayanlar, bunun akislerini içlerinde duymayanlar, geçmişin kültür ve sanat eserlerinden kendilerinden geçerek söz etseler de, geçmişin kültür ve sanat eserlerini içten duyamayacaklardır.

Adımlar insanın maddi ve manevi gelişmesine, daha hür olmasına, insan haysiyetiyle yaşamasına, genişleyen ufuklara doğru yol almasına hizmet etmiş bütün fikir, kültür ve teknik hamlelerine hayrandır. Bu değerlere sahip çıkmak bakımından kendisini hakiki hümanist olarak görmektedir. Oysa o günlerde Türkiye'de daha dar anlamda insan kemalini yalnız geçmişte, eski Yunanda, eski Roma'da Rönesans'ta olduğuna inanan "yeni hümanistler" vardır. Bu akımı benimseyenler genellikle zamanın makine ve sanayi medeniyetinin insan ruhunu bozduğuna inanmaktadır.

O yıllarda halk sanatı yüceltmesi gelişmiştir. Bu akımın halk temleri, halistir, pürüzsüzdür, yapmacığı yoktur anlayışına katılmaktadır. Yarının büyük Türk Romanı, Türk Dramı, Türk senfonisi özünü bunlardan halkın yaşamından alacaktır. Fakat, dünyanın büyük çapta sanat gelişmesini duymayanlar, temalarını halk türkülerinden, halk şiirinden alsa bile önemli bir başarı gösteremeyecektir. Bunda başarıya ulaşmak için kendimizi, dünya sanat aleminin nabzını duyan, temposuna uyan bir kıvama getirmeye çalışmamız gerekmektedir.⁴⁷

Adımlar dergisinin bu girişini okuyanlar, bunun gerisinde bir manifesto havası olduğunu sezecektir. O dönem CHP ideolojisinin sözcülüğünü yapan Ülkü dergisini incelemiş olanlar da bu manifestonun Ülkü'nün çizgisine bir yanıt oluşturduğunu hemen fark edeceklerdir. Tabii, dünya düzeyinde iddia taşıyan bu pozisyonun muasır medeniyet düzeyini aşma konusunda en etkin yol olacağı söylenebilecektir.

16 Mart 1944'de Yurt ve Dünya dergisiyle Adımlar dergisi yanısıra sağcı dergilerde kapatılmıştır. Almanya'nın savaşı kaybedeceğinin belli olduğu günlerde sağdan ve soldan etkili dergilerin kapatılmış olması, Hükümetin taraflar arasında dengeli bir tavır takınması gereğinin kalmayışıyla yakından ilişkilidir. Rahatsız olduğu dergileri kapatmakta kendisini serbest hissetmeye başlamıştır.

Behice Boran'ın Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde öğretim üyeliği yaptığı dönemde kuramsal ve ampirik bilimsel faaliyette bulunurken, kendi sosyal sorumluluğunun bir parçası olarak gördüğü için Yurt ve Dünya, ile Adımlar dergisi dışında ki dergilerde ve Tan gibi kendine yakın gazetelerde de çok sayıda yazı yayınlamıştır. İçinde yaşadığı toplumun gidişine kendi bilgisi

⁴⁷ "Adımlar", *Adımlar Aylık Fikir ve Kültür Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, Mayıs 1943, s.1-5.

doğrultusunda müdahaleyi bir görev bilmiştir. Behice Boran'ın bu dergilerdeki yazılarında sanat üzerindeki değerlendirmelerin önemli bir yer tuttuğu görülecektir. Öğrencisi Fatma Taşkingöl (Başaran) bu ilgiyi "İlim adamlığı dışında müzikle, edebiyatla ilgiliydi. Sesi güzeldi, özellikle klasiklerden Beethoven'i Mozart'ı severdi. Bizim klasiklerden Dede Efendi'yi arada mırıldanırdı. Ruhi Su'nun şarkılarını da çok güzel söylerdi, sesi de iyiydi, Ruhi Su da söyleyişini beğenince çok çok memnun olurdu"⁴⁸ diye anlatmaktadır. Burada bu tür yazılarına değinmeyeceğim.

Ama kanımca Behice Boran'ın Türkiye sosyolojisine bir başka önemli katkısı şehir hakkında çok sayıda kuramsal yönü bulunan yazılar yazması olmuştur. Bu yazılar kent konusunda sistematik olarak yazılmış ilk yazılardır denilebilir. Behice Boran'ın katkıları üzerinde dururken bu yönünü görmezden gelemeyiz. Nitekim Fakülte'de verdiği derslerden biri de Şehir Sosyolojisidir. Amerikan sosyolojisinin Beşeri Ekoloji ekolüne kendini bir biçimde yakın gören Boran sadece köy araştırmalarıyla yetinmeyecek, şehir sosyolojisi üzerinde de önemle duracaktır.

Bu konudaki ilk yazıları 1940 yılında Siyasi İlimler Mecmuası'nın iki sayısında yer alan "Köy Davası Şehirleşmek Davasıdır" yazılarıdır. 1940'lı yıllarının aydınları arasında ve Ülkü dergisinde savunulan oldukça yaygın bir eğilim, köy ve köycülüğün romantikleştirilmesi olmuştur. Yapılmak istenilen köyü köy olarak sürdürmek, insanları köyde tutarak, kente göçlerini engellemektir. Boran köy ve şehirin bir cemiyet bünyesinin parçaları olduğu birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacağını belirttikten sonra köycülerin de, köyde yaşam seviyesini yükseltmek, köylüyü müreffeh kılmak, köy insanını ileri fikirli, hurafattan ve ananeden kurtulmuş, rasyonel, bilgili, kültürlü haline getirmek istedikleri üzerinde durduktan sonra, köyde gerçekleştirilmek istenilenlerin aslında köyü şehirleştirmek olduğunu söylemektedir. "Köyü köy olarak bırakmak değil şehirleştirmek lazımdır". Bu halde Boran modernleşme ve şehirleşmeyi eş anlamlı olarak kullanmış olmaktadır.⁴⁹

Boran 1941'de Yurt ve Dünya'da yayınlanan "Şehir ve Şehirleşme Davamız" yazısında da yine şehire sahip çıkmaktadır. Türkiye'nin yayılmasına çalıştığı modern teknik ve makine, münakale ve muhabere vasıtaları, iktisadi müesseseler, ilim, terbiye, sanatın garpta hep şehirleşmenin mahsulleri olduğunu belirtmektedir. Behice Boran o dönemde geri kalmış ve gelişmiş ülkeler kategorileri yerine bazı şehirleri olan cemiyetler ile şehirleşmiş cemiyetler ayrımını kullanmaktadır. Bir ülkede bazı şehirlerin varlığı yeterli değildir. Ancak toplumun tümünde bir şehirleşme olduğunda gelişmenin varolacağını kabul etmektedir. Şehirleşmiş

⁴⁸ "Fatma Başaran", Güzella Bayındır; Age,s.62.

⁴⁹ Behice Boran: "Köy Davası "Şehirleşmek" Davasıdır I,*Siyasi İlimler Mecmuası*, Sayı.111, Haziran 1940,

Behice Boran: "Köy Davası "Şehirleşmek" Davasıdır II, *Siyasi İlimler Mecmuası*, Sayı.112, Temmuz 1940.

cemiyetlerde ise, şehir cemiyette hakim vaziyettedir. Köyler kendi kendine yeterliliklerini kaybetmişlerdir; ancak, bir veya birkaç ürün yetiştirmekte ihtisaslaşmışlardır. Köyün bütün iktisadi faaliyeti şehre yönelmiştir. Şehirleşmiş bir cemiyet hem şehrin hakim, köyün tabi olduğu hem de şehre ait niteliklerin şehirden köye yayıldığı bir cemiyettir. Türkiye de bu yolda şehirleşmeye başlamıştır. Bu zihni devrimi başardığı ölçüde köy davası halledilecektir.⁵⁰ Bu süreçte Türkiye’de de yerleşmeler kasabalıktan çıkarak şehirleşeceklerdir.⁵¹

Şehir sosyolojisi derslerinde Boran kurulmakta olan başkent Ankara’nın gelişmesine bigane kalmamıştır. Öğrencileriyle Ankara’da sahada araştırma yapmıştır. Bu araştırmalarının sonuçlarını Yurt ve Dünya’da “Modern Şehir Örneği”⁵² ve “Mücrim Mahalleler”⁵³ yazılarıyla yayınlamıştır. Daha önce’de üzerinde durduğumuz üzere Boran beşeri ekoloji ve Chicago ekolünün özellikle Burgess’in kuramını iyi bilmektedir. Ankara’da yaşanan gelişmeleri bu perspektiften değerlendirmektedir. Bunlar bu konuda Türkiye’de yazılan ilk yazılardır.

Boran Modern Şehir Örneği yazısına ” şehirler yalnız toprak üstünde muayyen bir şekil almakla da kalmazlar, şehirlerin büyümesi de muayyen bir tarzda olur” diye başlayarak analizinin evrensellik iddiası taşıyan bir kuram üzerine oturacağını haber veriyor. Boran Ankara’yı modern bir kent olarak değerlendirebilmek için önce genelde kasaba ile modern kentin farklılıkları üzerinde duruyor. Modern şehirler eski kasabalar gibi mütecanis bütünler değildir, bir birinden farklı mıntikalara ayrılmışlardır. Merkezde bir iş alanı bulunmaktadır. Bu merkezin çevresinde ikamet alanları vardır. Pansiyonlar ve kiralık odalar, amele mahalleleri, apartmanlar mıntikası, tek evlerin bulunduğu mahalleler ve en dışta büyük zengin evleri mıntikası bulunmaktadır. Şehirler merkezden çevreye yayılarak büyürler. Merkezi iş alanı yanındaki mıntıkaya yayılır, bu mıntika daha dıştaki mıntıkayı işgal edecektir. İş merkezinin konut alanlarına yayılması iş merkezinin çevresinde bir geçiş ve çöküntü alanı yaratır. Amele ve taşradan göç edenler buraya yerleşir. Boran bu kuramsal çerçevenin ABD’nin modern şehirleri için geçerli olduğunu, Avrupa’nın eski kentlerinde de bir iş merkezinin bulunması kentin sosyal mıntikalara ayrılması gibi özelliklerinin geçerli olduğunu söylemektedir.

Bu gözlükle Ankaranın oluşumuna bakan Boran’a göre Ankara “kasaba” olmaktan “modern şehir” olmaya geçişin güzel bir misalidir. Kasaba’nın izleri tamamen silinmemiştir. Kasaba modern şehre göre mütecanistir. Bariz bir biçimde mıntikalara ayrılmamış, nüveleşmemiş merkezi iş alanı çevresinde biçimlenmemiştir. Şüphesiz kasabanın da bir “çarşı”sı vardır; fakat nihayet bu büyüğe bir Pazar yeridir, perakende ticaret yapan küçük dükkanlardan oluşmaktadır. Sinai faaliyet ticaretten ayrılmış olmadığı için, sanayi mıntika

⁵⁰ Behice Boran: “Şehir ve Şehirleşme Davamız”, *Yurt ve Dünya*, Sayı 3, Mart 1941.

⁵¹ Behice Boran: “Büyüyen Şehirlerimiz”, *Yurt ve Dünya*, Sayı 5, Mayıs 1941.

⁵² Behice Boran: “Modern Şehir Örneği”, *Yurt ve Dünya*, Sayı 6, Haziran 1941

⁵³ Behice Boran: “Mücrim Mahalleler”, *Yurt ve Dünya*, Sayı 7, Temmuz 1941.

yoktur. Kasabada dükkanlar sokakların iki tarafındadır, evler de hemen dükkanların üstünde ve arkasında yer almaktadır. Ticaret ve sanayi mıntıkası ile ikametgah mıntıkları bir birinden ayrılmamıştır. Zenaatlar da belli sokaklarda toplanmıştır. Evlerle dükkanlar yan yanadır. Eski Ankara önemli bir ölçüde kasaba izlerini taşımaktadır. Sokakların bir kısmında kasaba Pazar yerlerinin ve zanaatların ismi varlığını korumaktadır. Koyun Pazarı, At Pazarı, Bakırcılar vb. At pazarının civarında hala eski kervanların uğrağı olan hanlar vardır.

Buna karşın Ankara'nın eski kasaba niteliğı taşıyan kısmında da yangınlar ve yeni Ankara'nın inşası dolayısıyla önemli değışmeler yaşanmaktadır. Yeni Ankara'nın tesisiyle çarşı tepeden aşağıya doğru inmiştir. Ankara'nın iş merkezi hemen tepenin eşiğinde Ulus Meydanı çevresinde oluşmuştur. Ankara'nın iş mıntıkası henüz oluşum ve yerini değıştirme halinde olduğu için derli toplu ve dairevi hale gelememiştir. Merkezi İş Mıntıkasına eski Ankara yönünde bitişik alan geçiş bölgesi haline gelmektedir. Buradaki eski aileler evlerini satarak Cebeci ve Yenişehir'e çekilmeye başlamışlardır. Eski Ankara evleri iç bölümleri değıştirilerek alt ve üst katları ayrı ayrı kiraya verilmeye başlamıştır. Arzedilen kiralık konut miktarı kentin büyümesine göre az kaldığından kiralar çok yükselmiştir. Bu nedenle geçiş mahallesinde kendilerine yer bulamayanlar eski şehrin arkasındaki çıplak tepelerde "toprak damlı, birer ikişer odalı kerpiç evler inşa etmeye başlamışlardır. Bu mahallerde Çankırılar, Erzurumlular, Kürtler, Tatarlar birbirlerine yakın olarak yerleşmektedirler. Halen toplumda gecekondu terimi gelişmediğı için bu adı kullanmasa da gecekonduların oluşumunu anlatmış olmaktadır. Bu alanların geçiş bölgeleriyle benzer nitelikleri olduğunu söylemektedir. (gecekondu alanları iyice belirginlik kazandıktan sonra böyle bir sürekliliğın kurulamayacağı ortaya çıkmıştır.)

İkinci yazı olan "Mücrim Mahalleler" birinci yazının devamı olarak görülebilir. Öğrencileriyle Ankara'da suçluluk üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu halde Chicago Üniversitesinden Thraser'in çocuk suçluluğı için yaptığı çalışmayı çıkış noktası olarak almaktadır. Bu çalışmada çocukların gruplar halinde örgütlendiğı ve bu örgütlenmenin çoğı kez oyun için olduğu ve bazı durumlarda suça yöneldiğı bulunmuştur. Boran Ankara çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşmaktadır. Çocukların yaşamlarının büyük kısmı sokakta geçmektedir, gruplaşmaktadır. Bu grupların çoğı oyun amaçlı olsa da bir kısmı suça yönelmektedir. Bunlar da "mantar evler" (gecekondu) mahallerinde ortaya çıkmaktadırlar. Bu saptamasına dayanarak cürümün bireylerin değıil mahallerin sosyal vasfı olduğunu söylemektedir.

Boran'ın Akademik Yaşamdan Koparılışı

1944 Martında Yurt ve Dünya dergisiyle Adımlar dergisi kapatıldıktan sonra Turancıların tevfiyatına paralel olarak bir komünist tevkiyatı da yapılırken tutuklananlar arasında Muzaffer Şerif Başoğlu da vardı. Dersleri sırasında siyasi

propaganda yaptığı iddia ediliyordu.⁵⁴ Dört ay kadar sonra Muzaffer Şerif Başoğlu serbest bırakıldı. 1945 yılında yayınlanan Değişen Dünya kitabının başında “ M.Ş. Başoğlu, halen, Amerikan hükümetinin müsaadesiyle Amerika’da Princeton üniversitesinde sosyal psikoloji tetkiklerinde bulunmaktadır”⁵⁵ yazıyordu. Muzaffer Şerif çok gücenmişti. Bir daha Türkiye’ye dönmedi.

Muzaffer Şerif’in bir biçimde uzaklaştırılması sonrasında, sağ çevrelerin husumetleri Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes’e yöneldi. Bu üç hocanın üniversiteden koparılışı değişik yerlerde ayrıntılı olarak yayınlanmıştır. Bu nedenle ben bu konuya ayrıntılı olarak girmeyeceğim.⁵⁶ Bu koparılma işleminin genel niteliği ve belli başlı dönemeç noktaları üzerinde kısaca duracağım. Bu koparma işlemi, istihbaratçılıktan gelen bir iç işleri bakanı olan Şükrü Sökmensüer zamanında, CHP’nin sağ kanadından olan milletvekillerinin aktif katılımıyla, anti komünizm sloganlarıyla kışkırtılan gençlerin şiddet kullanarak Fakülte yönetimi üzerinde baskı kurmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yargı ve kısmen de üniversite bu mekanizmanın dışında kalmıştır denilebilir. Sonuç alınıncaya kadar bu yöntem iki kez kullanılmak durumunda kalmıştı.

Hedefe bu üç hoca alınmıştır. İkinci Dünya Savaşının sonucu belli olunca savaş sırasında Almancı cepheye karşı yayın yapan Tan gazetesinin sol eğilimleri bilinmesine karşın dengeyi sağlamak için yayın yapmasına izin veriliyordu. Ama savaş sonrasında dengeler değişince ve Tan gazetesi çevresi çok partili yaşama geçerken DP’yi kuran muhalif kesimlerle ilişkilerini geliştirmeye başlayınca, Hükümet Tan gazetesinin tahrip edilmesi için gençliği kışkırtarak Tan gazetesini tahrip ettirmiş ve Sertelleri yayın hayatının dışına itmişti. Tan gazetesi yanı sıra henüz bir sayı çıkmış olan Sertellerin Görüşler dergisi de yakılıp yıkılmıştı. Görüşlerin ilk sayısında Boran’ın da bir yazısı çıkmıştır. Bu olaydan sonra Görüşlerde yazısı çıkan ya da yazacağı ilan edilen bu üç hoca Milli Eğitim Bakanlığına çağrılır, müfettişlerce sorguya çekilir. Müfettişler raporlarında “görev suçu” işlenmediğini bildirmesine karşın Tan baskınından 10 gün sonra 14 Aralık 1945’de Müdürler Encümenince bu üç öğretim üyesi Bakanlık emrine alınır ve tahkikat başlatılır. Hasan Ali Yücel de bu kararı onaylamak durumunda kalır. Milli Eğitim Bakanlığı bu günlerde profesör ve öğretmenlerin siyasi yazı yazamayacakları konusunda bir genelge yayınlar. Mecliste Muhiddin Baha Pars bu genelgeye, üniversitenin hürriyetini kısıtlayacağını söyleyerek karşı çıkarsa da etkili olamaz. Bu genelge kullanılarak MEB bünyesinde temizlik yapılmaya başlanır. DTCF hocaları Danıştay’da dava açarlar. Danıştay da 26 Nisan 1946’da verdiği kararıyla, bu hocaların iddia edilen suçu işlemediğini belirterek, haklarındaki işlemleri iptal

⁵⁴ Remzi Demir, Doğan Atılğan:Age, s. 47.

⁵⁵ Muzaffer Şerif Başoğlu: Değişen Dünya, Arpad Yayınevi, İstanbul, 1945.

⁵⁶ Bu konuda Bknz: Mete Çetlik: Üniversitede Cadı Kazanı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Mart 1998. Gökhan Atılğan: Age, s. 74-114.

eder ve hocalar görevlerine dönerler. CHP'nin sağ kanadının ilk salvosu böylece boşa çıkmış olur.⁵⁷

1946 yılında konumuz açısından iki önemli gelişme oldu. Bunlardan birincisi 13 Haziran 1946'da 4936 sayılı Üniversiteler Yasası çıkartılır. Üniversite biraz daha özerk hale gelir. 21 Temmuz 1946'da da çok partili yaşama geçildikten sonra ilk millet vekili seçimi yapılır. 1946 seçimleri sonrasında kurulan Recep Peker hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığına sağcı görüşleriyle tanınan Reşat Şemsettin Siner atanır. Bakanlıktan ayrılmış olan ünlü Hasan Ali Yücel Kenan Öner davasıyla sıkıştırılır. Bu dava dolayısıyla 1947 Şubatında DTCF'sinin üç hocası tekrar kamu oyunda gelir. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen CHP'nin sağcı kanadı gençlik kışkırtmalarıyla üç hoca üzerindeki ikinci salvolarını başlatırlar. Bu ikinci salvonun başlatılmasının vesilesini 5 Mart 1947'de DTCF'nin halka açık konferanslar serisinde Pertev Naili Boratav'ın yapacağı bir konuşma oluşturur. Örgütlenen gençler eğer komünizmi savunan bir konuşma yaparsa darp ederek konuşmacıyı susturacaklarını ilan ederler ve konferans salonunu doldururlar. Buna rağmen Boratav konuşmak istemektedir. Rektör Şevket Aziz Kansu Boratav'ı ikna eder ve konuşma iptal edilir. 6 Mart 1947'de örgütlenen 1000 kadar milliyetçi DTCF'ni basar ve Rektöre bütün solcu hocaların üniversiteden kovulması konusundaki taleplerini iletirler. Fakülteden Ulus'a doğru "kahrolsun komünizm" sloganlarıyla yürüyüşe geçerler, Mediha Berkes'in sahipliğinde çıkmaya başlayan 24 Saat gazetesiyle, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in çıkardığı Marko Paşa gazetelerini yırtarlar, çiğnerler.⁵⁸

Bu olaylar sırasında üç hocanın yanı sıra, Nusret Hızır, İrfan Şahinbaş, Güzin Dino gibi isimlerin bulunduğu 10 öğretim üyesi bu olayı protesto eder. 6 Mart 1947'de A.Ü. Senatosu toplanır. Bu olayları incelemek üzere bir komisyon kurulur. İç İşleri Bakanının Meclisteki konuşması sonrasında Senato komisyonun incelemesini beklemeden Senato 7 Martta Üniversiteler Kanununun 49 maddesi uyarınca ilk soruşturmanın açılması kararını oy birliğiyle alır. Senato 11 Martta haklarında soruşturma açılacak öğretim üyelerinin Pertev N.Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes olduğunu açıklar. Bu kararlar MEB'nin senato üzerindeki baskısını bir ölçüde azaltır. 165 tanığı dinleyen Faruk Erem ve Baha Kantar'ın fezlekesi suç delili bulunmadığını bildirir. Bu karara rağmen Bakanlık geri basmaz, baskısını disiplin işlemi yapılması üzerinde yoğunlaştırır. 1 Temmuz 1947'de Senato'ca disiplin kovuşturması yapması için bir ihbar komisyon kurulur. Aynı gün Pertev Naili Boratav'ın derslerinin bir süre için tatili kararlaştırılır. Disiplin kovuşturması ve üç öğretim üyesinin savunmalarının alınması gereği ve senatonun içindeki farklı görüşler dolayısıyla karar alınması gecikir. Senatoda 26 Aralık 1947'de 20-22 Aralıkta Milli Eğitim Encümeninde yapılan konuşmaların da etkisiyle E. Z. Karal, N.H. Onan ve Landsberger'in disiplin soruşturması sonuçlandırılıncaya kadar üç öğretim üyesinin derslerden

⁵⁷ Mete Çetlik: Age, s. 17.

⁵⁸ Mete Çetlik: Age, s. 20-21.

ve öğrencilerle temastan alı konulması” önerisi kabul edilir. 27 Aralık 1947’de CHP milletvekillerinin kışkırttığı gençlik grupları DTCF’yi basar, Rektöre zorla bir istifa mektubu imzalatılır. Rektörü linçten kurtarmak için polis silah çekmek durumunda kalır. Kalabalık daha sonra Türkiye Gençler Birliğini basarak yıkar. 10 Ocak 1947’de Senato bu üç öğretim üyesi hakkında, 4936 sayılı kanunun 49’uncu maddesi D fıkrasındaki “ Üniversite öğretim mesleğinden çıkarma cezasının” uygulanmasına oy birliğiyle karar verir. 13 Ocakta Ş. Aziz Kansu rektörlükten resmen istifa ederse de, istifası Senato’da kabul edilmez.⁵⁹

Üç öğretim üyesi hem 4936 çerçevesinde kurulmuş olan Üniversiteler Arası Kurula, hem de Danıştay’a başvururlar. Danıştay İkinci Dairesi 30 Ocak 1948’de “yabancı ideolojileri yayarak Türk gençliğini zehirlemek suçlarının sanıklar tarafından işlendiğini gösterir ve son soruşturmanın açılmasına yeter kanıt bulunmadığını” oy çokluğuyla saptayarak, sanıklar hakkında men-i muhakeme kararı verir. Üniversitelerarası Kurul üyeleri üzerinde baskı kurmak için kurul Milli Eğitim Bakanı Sirer tarafından Ankara’ya çağrılarak Başbakan Hasan Sakanın huzuruna çıkarılır ve istenen kararın verilmemesi halinde 4936’ya göre üniversiteye verilen muhtariyetin kaldırılacağı ima edilir. Komisyon üyesi Sıddık Sami Onar bu telkini kendi onuruyla bağdaştıramaz sert bir çıkış yapar. Kurul incelemesi sonucu üç öğretim üyesi hakkında Senatonun verdiği meslekten çıkarma kararını 22 Şubat 1948’de kaldırır.⁶⁰ CHP’nin sağ kesiminin ikinci salvosu da böylece boşa çıkmış olur.

Reşat Şemsettin Sirer üç öğretim üyesini uzaklaştırmakta ısrarlıdır. Yeni bir salvoya girişir. Üniversitelerarası kurulun kararından bir gün sonra Fakülte yönetim kurulu disiplini temin maksadıyla Boratav, Boran ve Berkes’in derslerinin tatil edilmesine karar verilir. 10 Martta da Bakan Sirer Danıştay kararına itiraz eder, ve Danıştay üyelerini tek tek ziyaret eder. Danıştay küçük bir oy farkıyla yargılamanın yapılmasına karar verir. Ama yapılmasına karar verilen yargılama komünistlik üzerinden değil, görevi kötüye kullanma üzerinden yapılmaktadır. Yargıda sonuç almakta zorlanan yönetim bu öğretim üyelerini yurt dışına gitmeye teşvik eder. Pasaport vermekte güçlük çıkarılmayacaktır. Sonunda Tahsin Banguoğlu’nun Bakanlığı döneminde bulunan yol Ankara Üniversitesi Kuruluş kanununda bir değişiklik yaparak Boratav, Boran ve Berkes’in kadrolarını kaldırarak onları üniversite dışında bırakmak olmuştur. TBMM’de yasa tasarısı görüşülürken Adnan Adıvar’ın söylediği üzere isim sayarak muhtar bir üniversitenin kürsülerini lağvetmek dünyada hiçbir yerde olabilecek bir şey değildir. Bu kanun hükmü 12 Temmuz 1948’de Behice Boran’a bildirilerek üniversiteyle ilişkisi kesilmiş olur. Üniversite’de istediği sonucu elde etmek için bir anlamda aşırı bir yetki kullanımını gerçekleştirmiş oluyordu. Hükümetin sola karşı bu kadar ısrarlı davranması, Dünya’da artık soğuk savaşın başladığını gösteriyordu. Danıştayın görevi kötüye kullanmak

⁵⁹ Mete Çetlik: Age, s. 26.

⁶⁰ Gökhan Atılğan: Age, s. 103-104.

konusunda verdiği lüzum-u muhakeme kararı sonrasında asliye cezada yapılan yargılama sonunda üç öğretim üyesi de beraat etti. Ama bu sonuca ulaşılabilmesi ancak 1950 yılında oldu.

Boran bu yaşananları Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları kitabında “ 1940-45 arasında Alman eğitiminde yetişmiş veya etkisinde kalmış bir kısım aydınlar CHP'ye girdiler, devlet mekanizmasının çeşitli kademelerinde yer aldılar. Yüksek görevlere kadar tırmandılar. CHP bu yeni kuşak aydınlarla kendisini yenilediği, gençleştirdiği zehabındaydı.” Oysa bu grup Türkiye’de tarımın geliştirilmesini ama sanayileşmemesi gerektiğini savunuyordu. Anadolu adıyla Anadolu halkına ilişkin bir tür ırkçılık yapıyorlardı, diye açıklamıştır.⁶¹

III. BEHİCE BORAN'IN SİYASİ FAALİYETLERİ

Behice Boran Uğur Mumcuyla yaptığı söyleşide Amerika’dan gelirken Marksist düşüncüyü harekete geçirmek için örgütlenmenin ve bir parti içinde olmanın gereğine inandığını, ama memur olduğu için (legal) partiye girmediğini ama Şefik Hüsnü çizgisine yakın olduğunu Zeki Baştımarla dostluğunun bulunduğunu söylemektedir.⁶² TKP illegal bir örgüttür, tabii ki buna üyeliğini açıklamaz, ölümü sonrasında TKP üyeleri onun parti üyesi olduğunu açıklarlar, Gökhan Atılğan’da çalışmalarıyla Boran’ın 1942 yılında TKP üyesi olduğunu saptar.⁶³

Yurt ve Dünya ve Adımlar dergisinin Boran’ın TKP çizgisindeki faaliyetleri arasında saymadım. Çünkü Behice Boran’da Uğur Mumcuyla yaptığı uzun konuşmada açıkça belirtmektedir. Dergi hazırlanırken Marksizm-Leninizm türü değerlendirmelerin yapılmadığını, güncel somut konular üzerinde durulduğunu, dergiyi çıkarana aralarında da önemli sorunlar yaşanmadığını anlatmaktadır.

Behice Boran’ın TKP’yle ilişkilendirilebilecek ilk faaliyeti 1945 Ankara’da “İlerici Demokrat Gençlik Derneği”nin kurulmasında başı çekmesi olmuştur. Bu, gençliği sosyalist harekete kazandırmak için kurulan, dünyada her yerde örgütlenmeye çalışılan, uluslar arası bir hareketin uzantısıdır. Aynı hareketin bir parçası olarak İstanbul’da Mihri Belli’nin öncülüğünde kurulan İleri Gençler Birliği sansasyonel hareketlere girişince deşifre olmuş çökertilmiştir. Ankara’daki dernek 1.5 yıl sonra legaliteye çıktığında “Türkiye Gençlik Derneği” adını almıştır. Derneğin başkanlığını Nezihe Aras, Genel Sekreterliğini Şevki Akşit yapar. Her ikisi de Boran’ın öğrencileridir. Dernek “Ant Gençlik Yayını” dergisini yayınlar. 10 sayı çıkan dergide Boranın anti faşist yazıları yer alır.⁶⁴

⁶¹ Behice Boran: “Türkiye ve Sosyalizm Sorunları”, Gün Yayınları, İstanbul, Mayıs 1968, s. 32.

⁶² Uğur Mumcu: Age, s. 22.

⁶³ Gökhan Atılğan: Age, s. 58-62.

⁶⁴ Gökhan Atılğan: Age, s. 78.

1945 yılından sonra Türkiye çok partili yaşama geçince ve 1946'da Cemiyetler Kanununda yapılan değişiklikle sınıf esaslı üzerinden dernek kurma yasağı kalkınca, Türkiye sosyalist hareketi de iki parti kurarak legaliteye çıkmak ister. 1946 yılında Esat Adil Müstecabi “ Türkiye Sosyalist Partisini, Dr. Şefik Hüsnü Değmer “ Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisini” kurarlar. Uğur Mumcu'ya anlattığına göre Boran, Şefik Hüsnü'nün partisine yakındır. Ama partiye girmez. Bu partinin görüşüne uygun olarak da 1946 seçimlerinde boş oy verir.⁶⁵ 1946'da her iki parti kapatılarak üyeleri tutuklanır. Boran bu tutuklamaların dışında kalır.

Bu günlerde daha önce üzerinde durduğumuz Boran ve arkadaşlarının DTCF'den koparılma süreci de başlamıştır. Bakanlık emrinde olduğu günlerde 16 Mart 1946'da Anadolu Ajansında Yunanca Mütercimi olan Nevzat Hatko'yla evlenir. Hatko eğitimini Yunanistanda almıştır. Atina Politeknik'te ziraat mühendisliği okumuş ve Yunanistan Komünist Partisinin gençlik örgütünde çalışmıştır. 1930 lu yıllarda Türkiye'ye döndüğünde de TKP içinde yer almıştır.⁶⁶

Boran'ın üniversite'de kadrosuz bırakılarak uzaklaştırıldığı günlerde kocası Nevzat Hatko'nun görevine de son verilir. Boran, annesi, kayın validesi ve kocasıyla dört kişilik bir ailede yaşamaktadır. Bu ailenin tek geliri Boran'ın almakta olduğu 1/3 oranındaki açık maaşdır. Bu gelirle yaşama olanağı yoktur. 1949 yazında İstanbul'a taşınırlar. Boran yurt dışına giderek orada öğretim üyeliği yapma seçeneğini kullanmaz. Kocasıyla birlikte bir ticari tercüme bürosu açarak yaşamını sürdürmeye girişir. Behice Boran hiç müsvette yapmadan daktiloda hatasız yazabilmektedir.⁶⁷ Bu becerisi tercümeyle yaşamını kazanmasını belli bir ölçüde kolaylaştırır. DTCF'de bulunduğu yıllarda ağır ve kronik bir bağırsak rahatsızlığı geçirmiştir. Bu çalışma temposunu etkileyecek önemde bir hastalıktır.

Soğuk savaşın başlaması sonrasında Sovyetler birliği bir dünya barış hareketi başlatmıştı. NATO Antlaşmasının imzalandığı günlerde Paris ve Prag'da Barış Savaşçıları Dünya Kongresi toplanmıştı. Bu hareketin paralelinde bir adım atmak üzere TKP Barış adlı bir dergi yayınlamaya başlar. Bu dönemde 14 Mayıs 1950'de Behice Boran'ın başkanlığında Adnan Cemgil'in sekreterliğinde Türk Barış Severler Cemiyeti kurtulur. Cemiyet doğrudan TKP'nin bir uzantısı değildir, ama onun tarafından desteklenmektedir. Cemiyet Türk halkının barış dileğine tercüman olmak ve Menderes Hükümetinin TBMM kararı olmadan Koreye asker göndermesi üzerine Barış Severler Cemiyeti bir protesto bildirisi yayınlanır ve bastırılarak dağıtılır. Bunun üzerine Boran ve arkadaşları

⁶⁵ Uğur Mumcu: Age. s. 22.

⁶⁶ Gökhan Atılğan: Age, s. 81-82

⁶⁷ Boran'ın ticari tercüme faaliyeti dışında kitap çevirileri de olmuştur. Hasan Ali döneminin klasikleri çeviri faaliyeti sırasında 1944 yılında Mehmet Karsan'la Platon'un *Devlet Adamı* kitabını çevirmiştir. Adımlar dergisinde Walt Whitman'dan şiir çevirileri yer almıştır. 1946 yılında Harley Granville-Baker'in *Voysey Mirasını* çevirmiştir.

tutuklanır. Yargılama sonrasında Boran ve arkadaşları 15 ay hapis ve beş ay da İstanbul ve Kocaeli mintikasında ikamete mecbur tutulmayla cezalandırılır. Boran bu cezasını 1 Haziran 1953'de tamamlar. Geçen süre içinde 4 Eylül 1951'de oğlu Dursun'u doğurmuştur.⁶⁸ Bu ceza kararının kesinleşmesi sonrasında üniversite öğretim üyeliğinden ve devlet memuriyetinden ihraç edilir. Almakta olduğu açık maaşı da kesilir.⁶⁹

Nevşehir hapisanesindeki mahkumiyetini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen Behice Boran, 1951 Ekiminde başlatılan TKP tutuklamalarının son aşamasını oluşturan ve 1953 yılı Eylül ayı sonlarına doğru uygulanan, 41 kişilik tutuklama listesindeki isimler arasında Behice Boran da bulunuyordu. 1954 yılı Şubatında duruşmalar başlar, önce tahliye edilir ve 7 Ekim 1954'de de beraat eder.⁷⁰ Boran tahliye edildikten sonra mahkemede Zeki Baştımara'nın savunmasını dinlemeye gelmiş savunma bittikten sonra onu gösterişli biçimde tebrik etmiştir.⁷¹

1954 yılından 1960'şa kadar Boran evine çekilmiştir. Kamu alanının dirençli cesur kadının yerini Türkiye'deki ailelerin ev kadınına verdiği rolü yerine getiren bir kadın almıştır. Dostlarının anılarına göre, evde annesine, kayınvalidesine, çocuğuna bakmaktadır. Çok güzel börek açmakta, yemek pişirmekte, onun yaptığı ütüyü kimse yapamamaktadır.⁷² Ev işlerini toparlayınca da hayatını tercümeyle kazandığı için her gün makinesinin başına oturarak disiplinli olarak tercümesini yapmaktadır.⁷³ Günlük olarak yaptığı ticari tercüme dışındaki kitaplar da çevirmiştir.⁷⁴

1950-1960 arası Türkiye'de aydınlar için baskı, dolayısıyla da büyük bir suskunluk dönemi olmuştur. 27 Mayıs 1960 müdahalesinin Behice Boran'da bir ümit yarattığını 27 Mayıstan altı ay kadar sonra Cemal Gürsel'e 14 sayfa mektup yazmasından çıkarsaya biliriz. Bunu görevi saymıştır.⁷⁵ Boran'ın umudunu 1961 anayasasının sağladığı örgütlenme olanakları umutlarını artırmıştı. Aybar ve Boran'ın içinde bulunduğu bir çevre yeni anayasanın sağladıkları olanaklar içinde bir parti kurma arayışında iken bir grup sendikacı 13 Şubat 1961'de Türkiye İşçi Partisini kurdular. Sosyalist aydınlarla iş birliği yaparlarsa, başlarına bir iş gelmesinden çekindikleri için de onlarla ilişki kurmadılar. Bu gelişme üzerine Aybar ve Boran'ın çevresindeki aydınlar da parti kurma çalışmalarını durdurdular. TİP'i kuranlar işçi sınıfının değil işçilerin

⁶⁸ Boran ilk çocuğu Elifi altı gün önce yitirmişti. Dursun doğunca Melih Cevdet Anday Dursun Bebek şiirini yazmış ve Ruhi Su'da onu türküleştirmiştir.

⁶⁹ Gökhan Atılğan: *Age*, s. 162.

⁷⁰ Uğur Mumcu: *Age*, s. 36.

⁷¹ Gökhan Atılğan: *Age*, s. 164.

⁷² *Biyografya Behice Boran 2*: s. 111.

⁷³ *Biyografya Behice Boran 2*: s. 111.

⁷⁴ Bu dönemdeki çevirilerden biri Howard Fast'ın *Hürriyet Yolu* romanı diğeri Kemal Karpat'ın "Türk Demokrasi Tarihi" kitabıdır. Gökhan Atılğan: *Age*, s. 173.

⁷⁵ *Biyografya Behice Boran 2*: s. 114.

partisini kurmak istiyorlardı. 15 Ekim 1961'de Milletvekili seçimleri yapılarak, demokratik süreç yeniden işletilmeye başladığında, sola açılmada atılan ilk önemli adım YÖN dergisinin yayınlanması oldu. Dergi 20 Aralık 1961 de bir bildiriyle çıktı. Türkiye'nin sola açık aydınlarının önemli bir bölümünün imzaladığı bildirinin altında Aybar ve Boran'ın imzaları bulunmuyordu. Bu dönemde Türk-İş ve Yön yöneticileri bir Çalışanlar Partisi kurmaya giriştilerse de başarılı olamadılar. Bu girişimler TİP kurucularını partilerini canlandırma arayışına soktu. Partiye bir başkan arayışına girdiler. Sendikacılar Mehmet Ali Aybar'a başkanlık önerisi götürdüler. Aybar içinde Boran'ın da bulunduğu çevreyle konuştuğundan sonra başkanlığı kabul etti. 9 Şubat 1962'de Mehmet Ali Aybar bir basın toplantısıyla başkanlığını açıkladı.⁷⁶

Boran partiye girmek istiyordu. Partiye giriş dilekçesini hazırlamıştı. Toplumda hakkında çok konuşulmuş olması dolayısıyla TİP'e girişinin partiye zararlı olabileceğini düşünüyordu. Bu nedenle dilekçesine tarih koymamış ve gerektiğinde Aybar'ın yürürlüğe koymasını istemişti. Boran suskunluğunu bozarak Öncü ve Vatan gazetelerinde yazdığı yazılarla TİP'i desteklemeye başladı.⁷⁷ Yön ise TİP'ten rahatsızdır. TİP'i eleştiren yazılar yazmaktadır. Behice Boran ise Vatan'da yazdığı yazılarla Yön'ün tezlerini sürekli eleştirmektedir. 1962 yılı sonunda Doğan Avcıoğlu Yön'de "Türkiye İşçi Partisine Dair" diye bir yazı yazarak TİP'in işçi sınıfı önderliğine dayandırılan yaklaşımını, katı, mevsimsiz, ve gerçekçeki olmamakla suçlamıştı. Ona göre, bu dar işçi sınıfı hareketi Türkiye'de yeterli destek bulamayacaktı. 3 Aralık 1962'de Vatan'da Boran'ın "Doğan Avcıoğlu'nun Yön'üne Dair" yazısı yayınlanır. Bu yazı partinin kurucuları olan sendikacıların Behice Boran konusundaki direncinin kırılmasını sağlar. 1962 yılı sonunda üyeliği kabul edilir ve Partinin Etüd ve Araştırma Bürosuna davet edilir.⁷⁸ Bu partiye girdiğinde TKP'yle ilişkisi bulunmuyordu. Gökhan Atılğan'ın kendisinden aktardığına göre 1951-1976 arasında TKP'yle ilişkisi kalmamıştır.⁷⁹

Behice Boran'ın partiye kaydolmasının ne anlama geldiğini Aydın Engin "Ancak ondan sonra biz sosyalizmin fakir fukaraya acımak, adaletsizliğe isyan etmek olmadığını; kapitalizmin ciddi bilimsel eleştiriden kaynaklanan bir düşünce olduğunu, bir felsefe olduğunu, bir tahlil olduğunu, analiz olduğunu,... öğrendik" diye çok güzel anlatmaktadır. O partinin "öğretmeni" olmuştur. Ancak ondan sonra Parti içinde kuramsal tutarlılık bir değer haline gelmiştir.⁸⁰

⁷⁶ TİP'in öyküsü için Bknz: Artun Ünsal: *Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. 2002. Ayrıca Aybar'ın siyasi düşünceleri için Bknz: Barış Ünlü: "Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar", İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

⁷⁷ Behice Boran: "Neden İşçi Partisi", *Öncü*, 1 Nisan 1962, Behice Boran: "Niçin İşçi Sınıfı", *Öncü*, 25 Nisan 1962.

⁷⁸ Gökhan Atılğan: Age., s. 187.

⁷⁹ Güzella Bayındır: Age, s. 24.

⁸⁰ Aydın Engin, Güzella Bayındır. Age, s. 255-260.

TİP yeni kadrolarıyla, yeni bir program hazırlamaya girişmiştir. Boran yeni programla Partinin Marksist çizgi kazandığını söylemektedir. Ama bu program hazırlanırken parti içinde görüş ayrılıkları belirmiştir. Sorun “işçi sınıfı öncülüğü” konusunda ortaya çıkmaktadır. Akademik yaşamında da kuramın yol göstericiliği konusuna inancının yüksek olduğunu gördüğümüz Boran “işçi sınıfı öncülüğünü” savunmaktadır. Bazı parti üyeleri de henüz yeterli düzeyde sanayileşmemiş ülkelerde devrimci hareketlerde ara katmanların öneminin ihmal edilmemesini savunmaktadır.⁸¹ Program hazırlığı böyle bir kuramsal tartışmayı başlatmış olsa da, programı hazırlayanlar Anayasa değişse de Ceza Kanununun 141 ve 142’nci maddelerinin yürürlükte olduğu bir ortamda temkinli davranmışlardır. Partinin ideolojik çizgisi anlatılırken ünlü altı ok üzerinde durulmuş, altı okun ilkelerinin yeniden yorumlanması yoluna giderek, partinin komünistliği konusunda yapılacak suçlamaların etkisinin azaltılmasına çalışılmıştır. Behice Boran da Cumhuriyetin ilkelerinden halkçılığı, Batı’nın yükselen rejimi olarak anar ve devletçiliğin Batı emperyalizminden kurtulmakta sağladığı yararların altını çizer.⁸² Onun sözleriyle yeni program partiyi “halkımızın bağımsız, gerçek teşkilatı” olarak tanımlıyordu. Bu ibareyle sosyalist devletlere ve sosyalist partilere karşı bir doktriner bağlılığın bulunmadığı anlatılmak isteniyordu. Tabii solun genel çizgisine uygun olarak insan, tüm zenginliklerin yaratıcısı olarak görülüyor, emeğe göre gelir ilkesi benimseniyor, yabancılaşmaya son verilmek amaçlanıyordu. 1961 Anayasasının sınırları içinde hazırlanan bu programı Tarık Zafer Tunaya klasik sosyal demokrasinin solunda ama komünist olmayan diye nitelmiştir.⁸³ Parti Programının kabul edildiği 9-10 Şubat 1964’te toplanan, TİP Birinci Büyük Kongresinde Boran Genel Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi.

10 Ekim 1965 yılında yapılan genel seçimlerde milli bakıye esasının uygulanması sonucu TİP Meclise 15 millet vekili sokmuştu. Behice Boran da Urfa’dan milletvekili seçilmişti. Bu 15 milletvekili Meclisin havasını değiştirmiştir. Etkili bir muhalefet yapar. Fatma Gül Berktaş’ın saptamasına göre Boran 1965-1969 döneminde TBMM’de 57 kez söz almıştır.⁸⁴ Boran bu konuşmalarında daha çok partisinin dış politika sözcüsü gibi konuşmuştur.

TİP’in kamu oyununda yol almaya başlaması parti içindeki çatışmaları artırdı. Mihri Belli’nin başını çektiği MDD’ciler parti programının hazırlanması sırasında ortaya çıkan işçi sınıfının öncülüğü konusundaki görüş ayrılığını genişletiyor ve bu parti içi muhalefet TİP’in varolan çizgisine karşı olmak bakımından YÖN’le bir koalisyon içinde bulunuyordu. 20-24 Kasım 1966’da Malatya’da toplanan TİP’in İkinci Büyük Kongresinde parti yönetimiyle parti içi muhalefet arasında bir tür nihai hesaplaşma oldu. Bu kongrede Boran’ın sakin ders verir tarzdaki uzun konuşmasının kongrenin sonucunu belirlediği tüm

⁸¹ Uğur Mumcu: Age, s. 47.

⁸² Mete Çetik. Age, s. 38

⁸³ Artun Ünsal: Age,s.127-128.

⁸⁴ Fatmagül Berktaş:”Olağandışı Bir Kadın: Behice Boran” Biyografya Behice Boran 2: s. 13

katılımcılar hem fikirdir. MDD'ciler kongreyi kaybederler. Boran bu kongrede Merkez Yürütme Kuruluna seçildi. Yön dergisi kongreye ilişkin yazısına Boran'ın resmini koymuş altına gladyatör diye yazmıştı.⁸⁵ Kongre sonrasında MDD'cilerin tasfiyesinde Aybar ve Boran birlikte davranmışlardır.

TİP'in üçüncü kongresi yaklaşırken 1968'de yaşanan iki önemli gelişme Partide bir başka krizin doğmasına neden oldu. Bu olaylardan biri 1968 öğrenci hareketleriydi, diğeri Sovyetlerin Çekoslovakya'ya müdahalesiydi. 1968 öğrenci olayları başladığında bir tür öğrenci devrimciliği konuşulmaya başlamıştı. Bu gelişme içinde MDD hareketi kendini yeniden üretme olanağı bulunuyordu. Bu gelişmeler içinde TİP'in "işçi sınıfı öncülüğü" ilkesinin yankı bulması zor oluyordu. "Ordu-Gençlik elele: Milli Cephe" sloganı çok duyulur hale gelmişti. Bu gelişmelerin Aybar'ı yeni arayışlara ittiği anlaşılmaktadır.

1968 yılında TİP senato seçimlerine hazırlık yapılmaya başladığında il ve ilçe toplantılarında "güler yüzlü sosyalizm" kavramını kullanmaya başlar ve seçim kampanyasının "halkın horlanması" üzerine kurulmasını önerir. Boran'ın sözleriyle Aybar bir tür "Türkiye'ye özgü sosyalizm" önermeye başlamıştır. Böyle bir yaklaşımı halkın daha çok benimseyeceğini düşünmektedir. Boran'ın sosyoloji kuramı konusundaki düşüncesinin gelişimini incelerken gördüğümüz üzere bir ülkeye özgü bilim olamayacağına inandığını görmüştük. Bu durumda bilime böyle yaklaşan Boran'ın "Türkiye'ye özgü sosyalizm" kavramını kabul etmesinin zor olacağı açıktır. Burada ilginç bir durum vardır. Daha sonra ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere Boran'da her ülkede sosyalizmin kendi toplumsal yapısının özelliklerine göre gelişeceğini düşünmektedir. Boran'ın karşı çıktığı esas konu, Partinin Türkiye'ye özgü sosyalizm arayışı içindeyken sosyalizmden uzaklaşabilecek olmasıdır. Bu ayrılık GYK'da tartışma konusu olursa da bir sonuca bağlanmaz.

1968'in TİP'i etkileyen ikinci olayı Çekoslovakya'da gerçekleşenler oldu. Çekoslovakya'da Ocak ayı başlarında Dubçek önderliğinde halkın katılımına olanak veren yeni bir sosyalizm anlayışı uygulamaya sokulmuştu. Bu deneyim dünyada popülerleşince 21 Ağustos 1968'de Çekoslovakya SSCB tarafından işgal edildi. Bunun üzerine Aybar bir basın bülteniyle işgali kınamıştır. Boran'da 27 Ağustos 1968 günlü Milliyet gazetesinde Sovyetlerin müdahalesinin geçerli görülebilecek bir yanı olmadığı yazmıştır. Aybar kınamayla yetinmeyerek daha kapsamlı bir Sovyet sosyalizmi eleştirini parti GYK'sına getirmiştir. Aybar Türkiye halkına sosyalizmi sevdirmek için, hürriyetçi olmayan sosyalist rejimlerle arasında önemli farklar bulunduğunu belirtmek zorundadır diyordu. Boran ve arkadaşları GYK'da Aybar'ın konuşmalarının partiyi bağlamadığı şeklinde bir karar önergesi verirler önergeleri red olunur.⁸⁶ Aybar ile Boran ve Aren arasında kuramsal tartışmalar yapılır. Boran ve Aren'in Marksist Leninist analizleri karşısına Aybar, Proudhon, Rosa Lüksemburg ve Althusser'in argümanlarını çıkarır.

⁸⁵ Uğur Mumcu Age, s. 49.

⁸⁶ Barış Ünlü: Age. s. 250-254.

Boran ve Aren Aybar'ın Marksizmden uzaklaştığı kanısına varmışlardır.⁸⁷ Bu havada, 9-12 Kasım 1968'de Ankara'da toplanan, Üçüncü Büyük Kongreye gidilir. Anlaşmazlık sürmektedir. GYK seçimlerini Aybar grubu kazanır. GYK'nın işçi grubuna muhaliflerden iki işçi, aydınlar grubuna ise bir kişi, Aren seçilir. Bu kongre sonrasında Parti içinde sular durulmaz. 45 gün sonra Ankara'da

28-29 Aralık 1968'de TİP İkinci Olağanüstü Büyük Kongresi toplanır. Seçimi yine Aybar grubu kazanır, ama bu kez GYK'ya muhalefetten daha çok kişi seçilir. Muhalefet GYK'ya işçi kesiminden 6 kişi, aydınlar kesiminden 5 kişi sokar, bunlar arasında Boran ve Aren'de vardır.⁸⁸

Boran Aren grubu, parti içindeki mücadelelerini, 1969 Mayıs'ında çıkarmaya başladıkları Emek dergisinden yararlanarak sürdürür. Bu mücadele sürerken TİP 12 Ekim 1969 Genel Seçimlerine Aybar'ın yönetiminde ve ideolojik çizgisinde bir propagandayla girer. TİP'in oyları düşer. Boran'ın gazetelerde yazdığı eleştiri yazıları sonrasında Mehmet Ali Aybar 15 Kasım 1969'da ki GYK toplantısında istifa eder. Bunun üzerine parti başkanlığına Mehmet Ali Aslan seçilirse de beş hafta sonra istifa eder. Bunun üzerine 3 Ocak 1970'de yapılan GYK toplantısında TİP'in yönetimi Emek grubuna geçer. Emek grubundan Şaban Erik Genel Başkan, Behice Boran da Genel sekreter olur. 29-31 Ekim 1970'de gerçekleştirilen Dördüncü Büyük Kongre sonrasında Emek grubunun hakimiyeti perçinlenir. 1 Kasım 1970'de Boran TİP'in Genel Başkanı seçilir. Parti de kitle partisi olmaktan "sağlam bir örgüte dayalı" bir işçi sınıfı partisi olmaya yönelir. 1971 yılında parti gazetesinin başlığında "Kılavuzumuz Bilimsel Sosyalizm, Silahımız Partimizdir" ibaresi yer alıyordu.⁸⁹

Boran parti başkanı olduğunda 15-16 Haziran 1970'de İstanbul'da büyük işçi yürüyüşü gerçekleşmişti. Ayrıca Doğan Avcıoğlu kendi iktidara yürüyüş stratejisinde belli bir noktaya gelmişti. Ama Avcıoğluna yakın askeri grupların darbe girişimi 9 Mart 1971'de başarısızlığa uğrayınca, Türkiye'de 12 Mart 1971'de bir başka askeri müdahale gerçekleşir. Behice Boran müdahalenin yapıldığı gün hemen müdahale karşısında bir beyanat verir. 12 Mart Muhtırasının ve arkasından 11'ler hükümetinin kurulmasının kamu oyunda yarattığı olumlu hava sürerken, Boran doğru kestirimde bulunmuştur. TİP Yön çizgisiyle mücadele etmiş olmasına karşın askerlerce hedef alınmıştır. Muhtıra ilan edildiği gün TİP'e dava açıldığı haberi ajanslarda yer almıştır. Sıkı yönetim ilan edilince, TİP GYK'sı Düzce'de toplanır. Boran tutulursa partinin başkanlığının Şaban Yıldız'ca yürütülmesi kararlaştırılır. 26 Mayıs 1971 'de Boran tutuklanır. 11 Haziran 1971'de Anayasa Mahkemesine TİP hakkında açılan kapatma davası, 20 Temmuz 1971'de partinin Dördüncü Büyük Kongrede kürt halkına

⁸⁷ Boran ve Aren'in bu davranışını Boran'ın 1942'de Aren'in TKP'ye üye olmalarına ve TKP'den gelen telkinlerle olabileceği ilk akla gelebilecek açıklamalardan biridir. Gerek Boran, gerek Aren kendilerine böyle bir telkin yapılmadığını söylemişlerdir. Barış Ünlü: Age, s. 260-262.

⁸⁸ Artun Ünsal: Age, s. 170-172.

⁸⁹ Artun Ünsal: Age, s. 193.

ilişkin olarak alınan kararlar gerekçe gösterilerek kapatılmasıyla sonuçlanır.⁹⁰ TİP yönetimi hakkında sıkıyönetim mahkemesinde açılan dava partiyi yasal yoldan saptırarak Marksist –Leninist çizgide faaliyete soktukları gerekçesiyle Boran ve 12 arkadaşı 17 Ekim 1972’de 15,er yıla mahkum edilir. Mahkeme sürerken Yıldırım Bölge Tutukevinde kalan Boran solun değişik kesimlerinden gelen kızlardan büyük saygı görür. Sabahları jimnastik yaparak, çevirisinin başına geçmekte, Almanca dersi almakta, kızlarla Ruhi Su türküleri söylemekte, mahkeme günü geldiğinde de saçını yaptırmakta, iyi giyenerek mahkemeye dik başla çıkmaktadır.⁹¹ Karar verildikten sonra cezasını Sakarya Cezaevinde çekerken, biraz para kazanmak için Joseph Kessel’in Les Cavaliers romanı çevirir. Kitap yayımlandığında kapağında çevirmen olarak Elif Alovera adı bulunmaktadır.⁹² Boran 14 Mayıs 1974’de çıkan af yasası ve bu affı genişleten Anayasa Mahkemesi kararından sonra 14 Temmuz 1974’de Sakarya cezaevinden tahliye edilir. Tahliye edildiğinde 64 yaşında bulunuyordu.

12 Mart’ın etkisinin ortadan kalkmaya başladığı, 1970 li yılların ortasında CHP Ortanın Solundan Ecevit’in Demokratik Sosyalizm diye tanımladığı çizgiye dönüşürken, Türkiye’nin en çok oy alan partisi olmayı başarmıştı. Kendisini CHP’nin solunda gören gruplar da kendi partilerini kuruyordu. TİP kurulduğunda TKP TİP’i destekleyen ama kendi örgütlenmesini koruyan bir politika izlemeye başlamıştı. Zeki Baştımara bir yazısında “ilericiliğin ölçütü TİP karşı takınılan tavidir” demiştir. TKP kendi varlığını TKP Merkez Komitesi Dış Bürosu TİP’in kapalı olduğu 1973 yılından itibaren bir atılım yaparak Türkiye’de yeniden örgütlenmeye girişmiştir. Bu dönemde TKP’nin Genel Sekreterliğini yapan İ.Bilen TİP’in yeniden kurulmamasını savunmaktadır. Ama eski bir TKP üyesi olsa da Boran bu tür mesajlara kapalıdır.⁹³ 22 Haziran 1974’de, daha Boran hapisten çıkmadan Ahmet Kaçmaz’ın başkanlığında TSİP kurulur. 21 Ocak 1975’de Kıvılcımlı çevresi Vatan Partisi’ni (VP), Mihri Belli çevresi 12 Şubat 1975’de Türkiye Emekçi Partisi’ni (TEP), Aybar çevresi de 30 Mayıs 1975’de Sosyalist Parti’yi (SP) kurarlar.

1971 sonrasında dirsek temasını korumuş olan TİP’liler ise II.TİP’i kurmak istemektedirler. Behice Boran’ın özel koşulları ise bu kuruluşa önderlik etmek için çok elverişsizdir. Kocasını Nevzat Hatko felç geçirmiş Cerrahpaşa hastanesinde yatmaktadır. Oğlu Dursun’a annelik yapmak istemektedir. Ailenin geçimini sağlamak için tercüme bürosunu çalıştırmaktadır. Bu koşullarda işçi sınıfı mücadelesine lider olarak katılmak istememektedir. Nihat Sargın’a benim çektiğim yeter demiştir. Behice Boran’a gelen önerilerin bir bölümü soldaki değişik akımların bir araya gelmesi ve başına Boran’ın geçmesidir. O bu tür önerileri geri çevirir. O ancak “işçi sınıfının bilimsel sosyalist partisi kurulacaksa”

⁹⁰ Naciye Babalık: *Türkiye Komünist Partisinin Sönümlenmesi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 84.

⁹¹ Şule Perinçek: *İkibine Doğru*, 18-24 Ekim.

⁹² Mina Urgan: *Bir Dinozorun Anıları*, 21. baskı, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 215-220.

⁹³ Naciye Babalık: *Age*, s. 75-84, Gökhan Atılğan: *Age*, s. 224.

vardır. Böyle bir partinin kurulması koşuluyla Behice Boran liderliği kabule razı olur. 1974 Eylül'ünde eski TİP'in değişik kademelerinde yer almış kişilerin katılımıyla toplantılar yapılır ve parti programını hazırlamakla Behice Boran, parti tüzüğünü hazırlamakla da Nihat Sargın görevlendirilir.⁹⁴ Behice Boran'ın Programın oluşumunda partilileriyle geliştirdiği yeni formülasyonunda, yaşananlardan ders alarak, "sosyalist devrim" ve "demokratikleşme" yi ön plana çıkarmaktadır. Boran'a göre Türkiye'nin kendi tarihsel serüvenine göre kapitalistleşmiştir, bu geri ve güdük kapitalistleşme de kendi çapında bir burjuva demokratik devrim yaratmıştır. Bu nedenle yeni bağımsızlığı elde etmiş ülkelerde olduğu gibi " milli demokratik devrim" söz konusu değildir. Sö konusu olacak olan ancak "sosyalist devrimdir." Bu sosyalist devrim hedefi demokrasi mücadelesini dışlamayacaktır. Boran kapitalizm çevresinde kaldıkça başarı sağlanamayacağından, bağımsızlık ve demokrasi mücadelesi zorunlu olarak sosyalizm için mücadele ile birleşmekte, iç içe geçmektedir.⁹⁵ Bu program çalışmaları sırasında yapılan toplantılara çağrılmayan Sadun Aren II. TİP'in oluşumu sırasında dışta kalmış olur.⁹⁶ 1 Mayıs 1975'de Boran 50 kişilik kurucular kuruluyla birlikte II. TİP'i kurar.

II.TİP'in merkezi İstanbul'dadır. "Güncel Görev Demokratikleşmedir." " Milliyetçi Cephe Düşürülmelidir", " "Yerel Yönetimler Demokratikleştirilmelidir" "Örgütlü Birleşik Güç Yenilemez" gibi kampanyalar düzenlenir. Devletin beş yıllık planı karşısında geniş bir katılımıla "Demokratikleşme için Plan 1978-1982" hazırlanır. Yürüyüş, Görev, Çark ve Başak ve Yurt ve Dünya dergileri yayınlanır.⁹⁷

1977 Milletvekili seçimlerine gidilirken 24-27 Şubat 1977'de TİP I. Kongresi toplanır. Boran bu kongrede parti içinde ve dışında gelişen işçi sınıfı hareketinin partileri TİP, TSİP ve TKP'nin iş birliği yapması önerileri karşısında yer alır. Boran bu birliğin müzakerelerle sağlanmasından yana değildir. TİP'in seçimde başarılı olacağını, diğer hareketlerin TİP'te bütünleşeceğini savunmaktadır. TİP 1977 seçimlerine " Sosyalizmin Bayrağını Meclise Dikeceğiz" sloganıyla girer. Ama 5 Haziran 1977 seçimlerinde beklenen sonucu alamaz. 1977 seçimlerinde CHP tek başına iktidara gelsin diye önemli miktardaki TİP oyunun CHP'ye kaydığı bilinmektedir. Bu genel seçimlerden sonra yapılan yerel yönetim seçimlerine girdiğinde oyları milletvekili seçimlerine göre üç misli artar. Bu durumda Boran pozisyonunu değiştirmez, ama parti içinde parçalanma Yalçın Küçük çevresinin dışta bırakılmasıyla sürer. Bu süreç 26-28 Şubat 1979'da yapılan II. Kongreye kadar sürer. Bu kongre sonrasında 14 Ekim 1979'da yapılan 1/3 Senato Yenileme Seçiminde TİP ağır bir yenilgiye uğrar. Seçime katılan üç sosyalist partiden en az oyu TİP alır. Bunun üzerine

⁹⁴ Gökhan Atılğan. Age, s. 224-235.

⁹⁵ Gökhan Atılğan: Age, s. 229-230.

⁹⁶ Sadun Aren: Güzella Bayındır: Age, s. 204-205.

⁹⁷ Behice Boran Son Nefesine Kadar, Amaç Yayınları, İstanbul, 1988, s. 67.

Parti MYK'sı parti örgütünün her kademesinde bir tartışma başlatır. Bu tartışmaların sonucunda geliştirilen seçenekler 3 Şubat 1980'de il temsilcilerine sunulur. Ulaşılan sonuç " Tek Parti Tek Cephe" olur. Bu partide bir çatlama değildir. Ama bu konuda bir sonuca ulaşmadan 12 Eylül 1980 darbesi gerçekleşir.⁹⁸

12 Eylül sabahı kapasına nöbetçiler dikilip sokağa çıkması yasaklandığında çok üzgündür. Kısa bir süre sonra kalp krizi geçirir. Hastaneye kaldırılır. Bir ay sonra hastaneden çıktığında dinlenmek için eski bir dostunun yazlığına götürülür. 1971 askeri müdahalesine İ.TİP yöneticilerinin hazırlıksız yakalanması üzerine 1979 kongresinde böyle bir durumda ne yapılacağı konusunda karar verilmiştir. Her hal ve şartta görev başında kalınması kararlaştırılmıştır. Yani illegaliteye geçilecektir. MK Partinin yasal kimliğine son verildiğinde TİP'i örgütlenme yetkisini oy birliğiyle Behice Boran'a vermiştir. 12 Eylül sabahı Boran Partiyi yeniden örgütlemek üzere sekiz kişilik bir MK oluşturur. Bu MK'da Behice Boran, Nihat Sargın ve Osman Sakalsız'ın yurt dışına çıkması kararlaştırılır. Boran yurt dışına çıkmak istememektedir. Mahkemeye çıkararak savunmasını yapmaktan yanadır. Osman Sakalsız'ın anlattığı üzere Partinin örgütsel devamlığını sağlamak için yurt dışına gitmeye ikna edilir. Milletvekili olduğu için kırmızı pasaportu olan Boran ilk uçakla Sofya'ya uçar.⁹⁹ Pasaportunda isminin "Sıdıka Behice Hatko" olması da bu gidişi kolaylaştırır. Böylece 10 Ekim 1987'deki ölümüne kadar sürecek olan sürgün yaşamı başlar.

Boran Sofya'dan sonra Belçika'ya gider. Doğan Özgüden'lerin evinde kalır. Dışişleri Bakanı Parlamento da "Boran bizim misafirimizdir " anlamında bir konuşma yapar. Orada bir gazeteye verdiği mülakat gazetede Moskova tipi bir komünist diye yer alınca Belçika hükümetinin tavrı değişir. Normal mülteci statüsünde muamele görür. Mülteci statüsü almasından sonra pasaport alınca Avrupa'da dolaşması kolaylaşır. Bu arada kocası Nevzat Hatko Sofya'da ölür. Bir süre Brüksel'de yaşadıkdan sonra Almanya gider.¹⁰⁰ Osman ve Zerrin Sakalsız'la odun sobasıyla ısınan, çok küçük bir evde yaşarlar. Belçika'daki evi varlığını korumuştur. Bu koşullara uyum yapar, sabah jimlastiğini yapmaktadır. Gazeteleri okumakta, konuşmaları hazırlamaktadır. Oğlu Dursun'u özlemektedir. Ailenin küçük kızıyla torun nine ilişkisi kurmuştur. Bu ona bir tür teselli olmaktadır.¹⁰¹

Uğur Mumcunun Bir Uzun Yürüyüş başlığıyla yayınlanan üç gün süren uzun söyleşisi de bu evde yapılmıştır.

12 Eylül sonrasında tüm partiler gibi TİP'te kapatıldıktan sonra TİP'liler Bilim-Sanat, Yarın, Gün gibi dergileri çıkararak, Türkiye'de kendi aralarında bir

⁹⁸ Naciye Babalık: Age, s. 84-88.

⁹⁹ Naciye Babalık: Age, s. 89-94, Gökhan Atılğan: Age, s. 257.

¹⁰⁰ Osman Sakalsız: Güzella Bayındır. Age, s. 325-330.

¹⁰¹ Evdeki yaşam koşulları için Bknz. Zerrin Sakalsız: Güzella Bayındır: Age, s. 319-323.

tür dirsek temasını sürdürdüler. Ama Partinin esas faaliyet alanı yurt dışına kaymıştır. Gündemdeki esas konu da sosyalist partilerin birleşmesidir. Önce TİP TSİP TKP arasında başlanan müzakereler, TİP ve TKP arasında sürer. 12 Eylül öncesinde TİP ve TKP arasında işçi sınıfının öncü partisinin hangisi olacağı yarışması sürüyordu. Bu mücadele sırasında alınmış tavırlar bir araya gelmeyi güçleştiriyordu. 12 Eylül müdahalesi durumu değiştirmişti. Artık TİP de TKP gibi illegalitedeki bir partiydi. Yine de her iki tarafın birbirine güvenmesi zaman alır. Boran'ın kararlı tutumu bu güvenin kurulmasını kolaylaştırır. 1985 yılından sonra birleşme yolunda hızla yol alınır. " Boran'ın sözleriyle "TİP'inde illegale geçmesiyle birleşme zorunluluğu geldi dayattı. Aynı ideoloji ile aynı amaçlar için mücadele eden iki illegal parti olamazdı"¹⁰²

İki parti birleşme noktasına gelince iki partinin de yönetiminde bulunmayan partililerden oluşan bir komisyon kurulur. Ciddi bir anlaşmazsızlık ortaya çıkmadan ortak program çalışmaları tamamlanır. Bu taslağın kabul görmesi üzerine örgütlerin de birleştirilmesi üzerinde uzlaşılır. Behice Boran ve Nabi Yağcı arasında önce örgütün üst katmanlarında birliğin sağlanması, illegalite koşullarında alt kademelerde işbirliğinin gerçekleştirilmesinde acele edilmemesi kararlaştırılır.¹⁰³ Sıra bu birleşmenin Brüksel'de bir basın toplantısıyla açıklanmasına gelir. Behice Boran çok rahatsızdır. Doktoru bu toplantıya katılmasının adeta intiharı olacağını söylemiştir. Boran herşeye rağmen mutlaka yerine getirilmesi gereken son bir görev olarak gördüğü 7 Ekim 1987'de Brüksel'deki basın toplantısına katılır. Basın toplantısında yeni partinin adının "Türkiye Birleşik Komünist Partisi" (TBKP) olacağı açıklanır. Birleşme 1988 yılında yapılacak kongrede son şeklini alacaktır. Bu kararları uygulamak üzere Nihat Sargın ve Nabi Yağcı 16 Kasım 1987'de kendilerine eşlik eden yabancı parlamentolar ve gazetecilerle Türkiye'ye döndüklerinde tutuklanacaklardır.¹⁰⁴

Basın toplantısından üç gün sonra Brüksel'deki evinde kalp krizi geçirir. Bakıcısını fark etmesi üzerine acil servise haber verilir. Saat 19'da vefat eder.

10 Ekim 1987'de Boran'ın öldüğü haberini alan Uğur Mumcu, Osman Sakalsız'a telefon ederek Boran'ın vasiyetinin Türkiye'ye gömülmek olduğunu öğrenince Hasan Celal Güzel'le Özal'la görüşerek cenazenin Türkiye getirilmesinin yolunu açmıştır.¹⁰⁵ 16 Ekim 1987'de cenaze Türkiye'ye getirilir, TBMM'de tören yapılır. Tören'e Hükümetten ve ANAP'tan kimse katılmaz. TBKB'nin çelengini polis törene sokmaz. 18 Ekim'de Şişli Camiinde kılınan öğle namazından sonra Zincirlikuyu mezarlığında toprağa verilir. Kortej Şişli camiinden Zincirlikuyuya kadar uzanmaktadır.

¹⁰² Behice Boran: "TİP'in 25. Kuruluş Yıldönümünde Konuşma", *Çark Başak*, Sayı 113, s. 1-4, 15.

¹⁰³ Nabi Yağcı: *Güzella Bayındır*: Age, s. 313-317.

¹⁰⁴ Naciye Babalık: *Age*, s. 255-256.

¹⁰⁵ Osman Sakalsız: *Age*, s. 334.

IV. BORAN'IN SOSYAL BİLİM FORMASYONUNUN SİYASAL YAŞAMINDAKİ İZLERİ ÜZERİNE

Behice Boran'ın siyasal yaşamının öyküsünü gördükten sonra, şimdi bu öykü de Boran'ın gelişmiş bir sosyoloji formasyonuna sahip olmasının etkisinin ne olduğunu sorabiliriz. Siyasi faaliyetleri içinde sosyoloji formasyonunun izini araştırmakta şanslı bir konumumuzun bulunduğu söylenebilir. Çünkü Behice Boran 1968 yılında Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları başlıklı bir kitap yayınlamıştır.¹⁰⁶ Bu kitap behice Boran'ın siyasi çizgisini bir bütünlük içinde ortaya koymaktadır. Aynı yıl Doğan Avcıoğlu'da Türkiye'nin Düzeni kitabını yayınlamış bulunuyordu. Behice Boran'ın kitabı Türkiye'de kamuoyunda büyük yankılar uyandırmamıştır. Oysa Doğan Avcıoğlu'nun kitabı çok ilgi uyandırmış o zamana görülmedik sayıda basılmış, subayların okuması ordu tarafından teşvik edilmiş, hatta Türkiye'yi 9 Mart 1971'de bu çizgide yapılacak bir devrimin eşliğine getirmiştir. Kamu oyundaki yansımalarında etkisi simetrik olmasa da bir siyasal çizgi oluşturmak bakımından Türkiye tarihini yorumlarken birbirinin karşıtı bir konumdan hareket etmektedirler. Doğan Avcıoğlu Türkiye'nin gelişme tarihine ilişkin anlatısını kurarken dış dinamiği esas almakta, solcu olmayı anti emperyalist olmayla özdeşleştirmektedir. Oysa Boran'ın tarih kurgusu iç dinamiklere ve ülke içindeki sınıf farklılaşmasına ve iktidardaki konumlarına dayandırılmaktadır.

Boran Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları kitabının birinci bölümü "Türkiye'nin Tarihsel Doğrultusu"na ayırmıştır. Bu bölümün başlangıcında her toplumun gelişmesinin belli bir determinizmi, belli bir doğrultusu olduğunu söylüyor. Yönetimlerin tarihin gidişine bu yönde müdahale ederse başarılı olacağını, topluma tersine yönde müdahale ederlerse toplumda sorunlar doğacağını belirtiyor. Bu nedenle de bir ülke için siyasal bir ideoloji önerecek siyasal hareketlerin önce bu doğrultuyu saptaması gerektiği üzerinde durarak, Türkiye'nin tarihi konusunda bir anlatı kurmaktadır.

Boran bu tarihsel anlatı kurgusunu bir toplumsal yapıdan diğer toplumsal bir yapıya geçişi üzerinden kurmaktadır. Bu kurgusu iki farklı düzeydeki analize dayanarak kurulmaktadır. Birincisi evrensel olduğu iddiası taşıyan bir genel doğrultu vardır. İkincisi ise ülkenin tarihsel çizgisinin özelinin ortaya konulmasıdır. Birinci düzey soyut olan, ikinci düzey ise somut olandır. Boran diyalektiğin ilkesine dayanarak soyut olanla somut olan arasında bir çatışma ve bütünlük olduğunu kabul etmektedir. Boran'a göre böyle bir genele (soyut) dayanmadan bir tarih yazılamaz, eğer yazılırsa o bir olgular yığını olur.

Bu yöntemin temelde geniş tutulmaya çalışılmış bir tarihsel materyalizm olduğu söylenebilir. Yapı açısından bakmanınin olaylara Oscar Lange'nin kitabına referans vererek üretim güçleri, ilişkileri ve bu ilişkilerin meydana getirdiği sınıf ilişkileri açısından bakmak olduğunu belirtmekte ve anlatısında

¹⁰⁶ Behice Boran: Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, Gün Yayınları, İstanbul, Mayıs 1968.

açıklayıcı değişkenin sınıf dinamikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun temelde Behice Boran'ın "Toplumsal Yapı Araştırmaları" kitabındaki çizgi olduğu açıktır. Toplumsal yapı araştırmalarında kullanmadığı Marksist terminolojiyi bu kez açıkça kullanmıştır. Tarih yazımı için önerdiği bu yöntemin "Sosyal Evrim Meselesi" yazısındaki evrim anlayışıyla da uyum içinde olduğu düşünülebilir. Boran evrim yazısında değişimin varlığının kabulünün bir ereklilik içermesi anlamına gelmediğini kuvvetle vurgulamaktadır. Bu yazıda evrimde bir yönün varlığının kabulünün analizlerle, ampirik gözlemlerle temellendirilebileceğini kabul etmektedir. Boran'ın Türkiye ve Sosyalizm Sorunlarında da sözünü ettiği tarihin bir yönünün bulunması Sosyal Evrim Meselesi konusunda sözünü ettiği ereklilik içermeyen bir yön olup olmadığı çok açık değildir. Boran'ın tarihsel materyalizmi Stalin'in ilkel komünal sistem, kölecelik, feodal, kapitalist, sosyalist ve komünist üretim biçimlerinden geçecek teleolojik ele alışına göre daha esnek olarak ele aldığı açıktır. Boran'ın ele alışında da bir ereklilik kalıp kalmadığı ancak, bu tarihsel analize dayanarak siyasal önerilerini yaptığında ortaya çıkacaktır.

Boran'ın bu yöntemle göre bir ülkenin tarihini yazabilmek için iki kritik yargıyı sağlam olarak temellendirmesi gerekmektedir. Bunlardan biri Türkiye'nin tarihinde hangi tarihlerde hangi yapıların bulunduğu ve hangi tarihler arasında hangi hızda, bir geçiş yaşandığı konusunda saptamalar yapmaktadır. İkincisi ise bu dönemlerde nasıl bir sınıfsal farklılaşma bulunduğu ve ne tür bir dinamik yarattığıdır. Aslında Boran'ın siyasal yaşamının öyküsünü anlatırken değindiğimiz YÖN ve MDD ile TİP'in yaklaşımı arasındaki farklar da bu iki konudaki farklı yorumlardan kaynaklanmaktadır.

Bu iki konuda Behice Boran'ın nasıl tercihler yaptığı kitabının Türkiye'nin Tarihsel Doğrultusu bölümünde ortaya konulmaktadır. Aslında kitapta yer alan açıklamalar Boran'ın daha önce Vatan'da yazdığı, YÖN'de yayınladığı, MDD'ciler karşısında Parti toplantılarında yaptığı konuşmaların daha derli toplu bir ifadesidir. Behice Boran Osmanlı toplumunun feodal bir yapısı olduğunu, zaman içinde zayıf bir kapitalistleşme süreci yaşadığını, henüz bu sürecin sürdüğünü kabul etmektedir. Boran'ın tarihi materyalist çizgide bir anlatı kurabilmesi için Osmanlı toplumunun da bir tür feodal toplum olduğu yargısının verilmesi önemlidir.

Boran'ın Osmanlı İmparatorluğunun feodalizimin bir türü olduğu savını ortaya atmasından sonra 1960 lı yılların ortalarında Türkiye'de bu konu çok tartışılmıştır.¹⁰⁷ Bu tartışmanın ayrıntılarına girmeye gerek yok. Tartışmanın bir sosyolog olan Behice Boran'ın yaklaşımıyla, Türkiye'de tarihçilerin yaklaşımı arasındaki farkın açıkça ortaya konulmamış olmasıdır. Boran'ın bilimsel formasyonunun niteliğinin ortaya konduğunu gördüğümüz "Sosyoloji'de Bocalamalar", "Sosyoloji Anlayışında İkilik" ve "Hangi Manada Milli İlim"

¹⁰⁷ Behice Boran: "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet I.", YÖN, Sayı 50, Kasım 1962, Ve Behice Boran: "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet II.", YÖN, Sayı 51, Kasım 1962.

yazılarının hepsinde sosyolojinin nomotetik bir bilim olduğunu savunmuş idiografik yaklaşımları reddetmiştir. Boran'ın Osmanlı Düzenini feodal bir üretim biçiminin bir türü olması savı nomotetik bir sosyoloji arayışının sonucuydu. Nomotetik bir feodalite üretim biçimini toplumdaki temel varlığın toprak olması, temel üretimin tarım olması, temel gelirin toprak rantı olması, emeğin toprağa bağlı olmasıyla temellendirmektedir. Osmanlı toplum düzenini ve kurumsal yapısını bu dört parametre bakımından değerlendirerek Osmanlı İmparatorluğunu merkezi feodal bir imparatorluk olduğunu söylemektedir.

Boran'ın Osmanlı İmparatorluğuna feodal bir toplum kategorisi olarak yaklaşması TİP'in kurulması sonrasında gelişmiş değildir. 1945 yılında yayınladığı Manisa köylerindeki toplumsal yapı araştırmasında da kullandığı bir kavramdır. Bu bakımdan bir süreklilik göstermektedir.

Oysa Türkiye'de hakim olan tarih yazıcılığı paradigması idiografiktir. Ele aldığı konunun kendine özgü olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Onlara göre Avrupa koşullarında ortaya çıkmış bir feodalizm vardır. Türkiye'de yaşananları Avrupa'da yaşananlarla karşılaştırarak idiografik tarih yazıcılığı doğrultusunda farklılıkların ortaya çıkarılmasına önem verildiğinde, her ülkenin oluşumu kendine özgü hale sokulmuş olmaktadır. Bu yaklaşımın Behice Boran'ın nomotetik çizgisiyle uzlaşması kolay değildir. 1960'lı yıllarda Türkiye'nin geri kalmışlığını idiografik çizgide açıklamak isteyenler Türkiye'de feodalitenin yokluğu iddiasıyla yetinmemişler, Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmasını da geliştirmişlerdir.

Boran'ın tarih yazımında yaptığı ikinci seçme feodalizmden kapitalizme geçerken nasıl bir sınıfsal farklılaşma içinde, ne tür sınıf çatışmasına dayalı bir iç dinamik içinde bulunduğu ilişkindir. Behice Boran her dönem toplumda o döneme ve Osmanlı toplumunun özgüllüklerine ilişkin bir sınıfsal farklılaşma olduğunu bu farklılaşmanın güçlü ya da güçsüz bir dinamik yarattığını kabul ediyor ve anlatısını bu dinamikleri deşifre etme üzerine kuruyordu. Farklılaşmamış bir halk varsayımı "tek parti"lerin varlığını meşrulaştırıcı söyleminin dayanağını oluşturmak için ileri sürülüyordu.

Osmanlı İmparatorluğunda değişme, Avrupa'da yaşanan değişmeden farklı bir dinamiğe dayanmaktadır. İmparatorluk yukarıdan aşağıya değişmeye başlamıştır. Bunda askeri-sivil bürokratik kadrolar önemli rol oynamıştır. Bu reformları tarımdaki üst sınıflar lehine çalışmış ve toprak üstündeki denetim yolu gerçek mülkiyet haline dönüşmüştür. Böylece politik güce sahip çıkmak isteyen yönetici aydın tabakayla büyük toprak sahiplerinin güç arayışları arasında bir çatışma canlı kalmıştır. Boran'a göre dış kapitalin İmparatorluğa girişi kapitalist gelişmeler yol açıyordu, ama eski yapıyı tasfiye ederek toplumu kapitalist düzeye yükseltiyordu. Kurtuluş savaşı sonrası yönetici kadro egemen bir tabaka haline gelmişti Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı sırasında belli bir gelişme göstermiş bulunan burjuvazi ve toprak ağaları yönetici kadro etrafında bütünleşmiş bulunuyordu. 1929 büyük ekonomik kriz sonrasında

başlayan devletçilik uygulamalarıyla bir yandan İDT'ler eliyle bürokratik burjuvaziyi geliştirirken, devlet ihaleleriyle burjuvazinin geliştirilmesine çalışılıyordu. Türkiye kendi olanakları ve ölçüleri içinde kapitalistleşme yaşıyordu.

Boran Türkiye'de tarihin doğrultusunu saptadıktan sonra kitabın ikinci bölümünde 27 Mayıs 1960'tan sonra Türkiye'de sosyalist hareketin bir değerlendirmesini yaparak TİP'in yerini analiz etmeye çalışmaktadır. Boran 27 Mayıs müdahalesinin sosyalist akımın ortaya çıkmasına olanak verdiği için olumlu görmektedir. Boran bu ortamda bu gelişen hareketi parti dışı ve TİP diye ikiye ayırmıştır. Parti dışı sosyalist hareketler ülkenin somut sorunlarını gayet iyi bir biçimde eleştirmişler ama mevcut düzenin düzenin nasıl değiştirileceği konusunda güvenilir çözümler üretememişlerdir. Bu tür çözüm önerisi ancak TİP tarafından getirilebilecektir. Bu Boran'ın 1939 yılında Türkiye'ye geldiğinde partileşmenin gerekliliği konusunda vardığı inancın devamı olarak görülebilir. TİP'in işçilere ve aydınlara dayanan yapısı Boran'ın bu konuda iyimser olmasının nedeni olmaktadır. Bu niteliği TİP'i salt bir aydın hareketi olmaktan kurtar maktadır. TİP sosyalist hareketi aydın çevrelerin dışına çıkarabilecektir. Bunun için Türkiye'de işçi sınıfı tarihini hatırlatarak, hareketin dayanabileceği bir işçi sınıfının var olduğu sonucuna varmaktadır. Sosyalizmi işçi sınıfının bilimsel ideolojisi olarak gördüğü için, sağlıklı bir sosyalizmin işçi sınıfı öncülüğünde kurulabileceğini bir ilke olarak kabul etmektedir. Bu işçi sınıfına sosyalizmi bir tabiat felsefesi ve dünya görüşü olarak anlatmanın zaman için eylemlerin sağladığı bilinçlenme içinde gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Boran her ülkenin kendi koşullarında kendi sosyalizmini geliştireceğini, Türkiye'de de bu sosyalizmin çizgisinin TİP tarafından geliştirileceğine, bu bakımdan başka bir işçi sınıfı partisine gerek olmadığı üzerinde durmaktadır.

Boran kitabının üçüncü bölümünü “ Kapitalist ve Sosyalist Dünya Karşısında Türkiye” analizine ayırmaktadır. Siyasi yaşamında yaptığı, partinin çizgisini ortaya koymaya çalışan, tüm konuşmalarında önce dünyadaki durum analizi yapmakta, daha sonra Türkiye içindeki sınıfsal dinamikleri betimlemekte ve bu iki çıkış noktasına dayanarak da politika önerilerini sıralamaktadır. Bu bölümde, dünya kapitalizminin geldiği noktayı değerlendirmekte, daha sonra milletlerarası işçi sınıfı hareketi üzerinde durmakta işçilerin tek ve ortak çıkarının işçilerin milletlerarası kapitalizme karşı birleşmesi olduğunu vurgulamaktadır. Sosyalizmi kapitalist sisteme evrimde kapitalizmden daha ileri bir safha olarak saymaktan çıkararak kapitalist düzende işçi sınıfı lehine tavizler elde etmeye çalışma yoluyla zaman içinde sosyalizme geçileceği düşüncesine katılmadığını belirtmektedir. Boran bu bölümde ayrıca kapitalizm ve sosyalizm karşısında az gelişmiş ülkelerin durumunu analiz etmekte ve sermaye- emek gücü çelişkisinin dünyada iki farklı çelişkiyi ortaya çıkardığını bunlardan birinin kapitalist dünya sistemiyle, sosyalist dünya sistemi arasında olduğunu, diğerinin gelişmiş kapitalist ülkeler ve az gelişmiş ülkeler ile sosyalist ülkeler ve az gelişmiş ülkeler olduğunu belirtmektedir. İşçi sınıfının yüz yılda hareketinin birliğini sağlayamayışını gerisinde milliyet faktörünü görmektedir. İlke olarak işçi

sınıfı hareketinin enternasyonalizminin gerekliliğini göstermek kolay olmasına karşın, somutta her ülkenin kendisini ayrı bir işçi sınıfı olarak algıladığını anlatmaktadır.

Boran işçi sınıfının toplumun kapitalist yapıdan sosyalist yapıya geçmekte öncü rolü oynamasını işçi sınıfının sosyalizm konusunda bilinçlenmesine bağlamaktadır. Boran'a göre sosyalizm hem bir toplum bilim hem de bir ideolojidir. Sosyalizm insan toplumlarının gelişme çizgisinde bir aşamayı gösterirken bir toplum bilimidir, ama ön görülen sosyalist düzenin işçi sınıfının yararına olduğunu açıklayarak işçilerin inandığı bir sosyal değerler sistemi olarak, işçilerin davranışlarına yön veren attitude'ları olarak içselleştirilirken bir ideoloji niteliği kazanmaktadır. Bir siyasal hareket bakımından zor olan ve uzun çabalar gerektiren husus sosyalizmi işçilerin ideolojisi haline getirebilmektir. Burada subjektif koşullanmayla objektif eylemler arasında sıkı bir bağ vardır. Uzun sürede sosyalizmin bilimsel yanıyla ideolojik yanı karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Bilim eyleme ışık tutmakta, eylemde alınan sonuçlar da bilimi ve teoriyi etkileyerek gelişmesine yol açar. Sosyalizmin bilim yanının varlığı ise bu alandaki gelişmenin sağlanabilmesi için düşünce ortamında özgürlüğü gerektirmektedir. Bu bakımdan, eğer ideoloji yanı ağır basarsa bilim yönünün gelişmesinde bir engel haline gelebilmektedir. Bu dengenin kurulmasında dikkatli olmak gerekmektedir.

Boran dünyada işçi sınıfı hareketinin birliğinin sağlanamamasında Sovyetler Birliği Komünist Partisinin "liderliği" (aslında denetimi) altında öbür ülkeler partilerinin sıkı bir disiplin altında örgütlenmesi, komünist partilerini kendi toplumlarından koparmış ve kendi toplumlarına yabancılaşmış hale getirmesinin rolü olduğunu düşünmektedir. Boran'a göre "sosyalist hareketin milletlerarası gücü her ülkede sosyalist hareketin önce o ülke açısından başarıyla yürütülmesine ve ülkeler arasında çelişkili durumlar meydana geldiği zaman o çelişkileri "geçici" ve "sun'ı" değil, gerçek ve ciddi bir sorun sayarak her iki ülke açısından uzlaştırıcı ve geçerli bir çözüm bulunmasına bağlıdır"¹⁰⁸.

Boran'ın kitabında sosyalist ülkeler arasında varolan ilişki kalıbını ciddi bir eleştiriye tabi tutmaktadır. Her ülkenin ayrı bir sosyalist çizgisi olabileceğini ve bunu tek bir örneğe indirgemeye çalışmanın doğru olmadığını söylemektedir. Bu Boran'ın bir ülkenin tarihinin yazılmasına ilişkin ileri sürdüğü yöntemle tam bir tutarlılık içindedir. Boran'a göre sosyalist bütünleşme hareketinin başarılı olabilmesi için ;1) her milli ekonominin dengeli ve uyumlu olarak bütünleşmesi, 2) sosyalist toplumlarda iç sosyalist demokrasinin gerçekleşmesi gerekir. Böyle bir çizgiyi kabul edince de Boran Türkiye'de de sosyalist hareketin bağımsız olmasını savunmaktadır. Türkiye'de sosyalist hareketin biricik örgütü olan TİP genel kuram ve dünya uygulamalarından elde edilen tecrübelerden yararlanarak Türkiye'ye özgü sosyalizm yolunu tespit edecektir.

¹⁰⁸ Behice Boran: Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, s. 120.

Boran'ın sekiz bölümden oluşan Türkiye ve Sosyalizm Sorunları kitabının dördüncü bölümünü "Toplum Yapısı Açısından ve Türk Sosyalist Hareketi" kısmı oluşturmaktadır. Bu yazıda kitabın daha sonraki bölümleri üzerinde durulmayacaktır. Kitabın bu dördüncü kısmında Türkiye'ye özgü sosyalist hareketin içeriğinin belirlenmesinde yol gösterecek olan Türkiye'de toplumdaki sınıflar arası ve yersel farklılaşmanın niteliği konusunda bir analiz geliştirilmektedir.

İkinci dünya savaşı sonrasında Asya-Afrika ülkelerinin arkası arkasına bağımsızlıklarını elde etmeleri sonrasında bu rejimlerin bazılarında sosyalist rejimlerin kurulma çabaları ortaya çıkınca, kapitalizm aşamasından geçmeden sosyalist aşamanın kurulup kurulamayacağı gibi önemli sorunların ortaya çıkması üzerinde durduktan sonra, sosyalizmin insanlık tarihinde ilk olarak ortaya çıkmasıyla, bir sosyalist rejim kurulduktan sonra bunun diğer ülkelere yayılmasının farklılığına dikkati çekmekte ve Türkiye'nin diğer az gelişmiş ülkelere göre, belli ölçüde sanayileşmiş olduğu saptamasını yapmaktadır. İşçilerin sayıları sanayileşmiş ülkelere göre az olmasına karşın, küçümsenemeyecek büyüklüktedir. Kapitalistleşme ekonomi içinde belli ölçüde yaygınlaşmıştır. Boran'a göre Türkiye'de dış sömürünün ve dışa bağılılığın yerli egemen sınıflar aracılığıyla sürdürülmesi dolayısıyla Türkiye'de temel çelişkinin sermaye-emek gücü, yani kapitalist-işçi sınıfı arasında değil, tüm egemen sınıflarla tüm emekçi sınıflar arasında olması sonucunu doğurmaktadır¹⁰⁹. Mücadele bu eksen etrafında geliştirilmek durumundadır.

Türkiye'de işçi sınıfı teknik bilgi, üretkenlik bakımından Batı ülkelerindeki işçilerden daha geri durumdadır, ama yine de küçük esnaf ve sanatkar sınıflarının alt tabakalarından, hele tarım işçilerinden ve yoksul köylülerden, daha ileri durumdadır. Bu nedenlerle işçi sınıfı öbür emekçi sınıflardan daha önce mücadeleye girme ve örgütlenme kapasitesine sahiptir. Başlangıçta mücadeleleri çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve ücretlerin yükseltilmesi düzeyiyle sınırlıdır. İşçi sorunları açısından siyasal yaşamı değerlendirmeleri için bilinçlenmede daha ileri bir aşamaya geçmesi gerekmektedir. Bu noktaya işçi sınıfı diğer emekçilerden önce gelebilmektedir. Bu nedenle işçi sınıfı öncülüğü, onlara tarihsel bir görev olarak yüklenmektedir. Ne yazık ki Türkiye'de sendikacılığın gelişme biçimi işçi sınıfının bu bilinç düzeyine gelmesini engelleyici bir biçimde olmuştur. Ama sosyalist hareket kendi içinde işçi liderleri yetiştirmek durumundadır. Boran sosyalizme geçişte işçi sınıfının öncü rolünü teyellendirdikten sonra diğer emekçi sınıflar; topraksız ya da az topraklı köylüler, küçük sanatkar ve esnaf sınıfının alt katmanlarıyla nasıl ilişki kurulacağını araştırmakta ve Türkiye'de işçi ve emekçi sınıflarının sosyalist hareketi yürütecek güçte olduğu ve bu konuda yardımcı olabilecek sosyalist aydınların bulunduğu ve sayılarıyla kapasitelerini artırdığı sonucuna varmaktadır. Boran'a göre halkın hızlı bilinçlenmesi için sosyalist harekette

¹⁰⁹ Behice Boran: Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, s. 148-149.

aydınlara ihtiyaç vardır. TİP Türkiye’de aydın tabakaları sosyalizme kazandırmaktadır. Dördüncü bölümün son kısmında Boran toplumsal yapının yersel farklılaşmasını betimleyerek Doğu Sorununun temellendirmektedir.

SON VERİRKEN: YAPILAN BİR DEĞERLENDİRME

Behice Boran’ın sosyolog ve siyasetçi olarak yaşam öyküsünün sonuna geldik.

Boran da tabii ki “sosyalist olarak doğmamış, ama sosyalist olarak yaşamıştır”.

Cumhuriyet öncesinde doğmuş ama Cumhuriyet döneminde kendini yetiştirmiş yüksek kapasiteli bir kişinin idealinden ve ahlakı standartlarından, ödün vermeden, yüksek bir adanmışlık duygusuyla yaşadığı bir yaşam öyküsünü gördük. Bu yaşam, kamu alanında karşısında bulunanlar da bile saygı uyandırmıştır. Özel alanda ise bu kamusal resmi yüzünden sıyrılarak yakın çevresiyle sıcak ilişkiler kurabilmiş, içinde bulunduğu küçük gruplarda da sevgi ve saygınlık yaratabilmiştir.

Tabii saydıklarım çok olumlu niteliklerdir. Ama Boran’ın yaşamı konusunda genel bir değerlendirme yaparken burada asıl üzerinde durmak istediğim konu yazının başlığına koyduğum “hesabı akılla verilen bir yaşam ibaresi olacak.” Boran’ın yaşam öyküsü bu yazıda olduğu gibi sosyolojiye ve siyasete katkılarına ağırlık vererek kurgulandığında önem kazanmaktadır. Gerçekte Boran örneğinde akılla temellendirmeyi, kuramla temellendirme diye okumak doğru olur. Her sosyolog ve her siyasetçinin faaliyetlerinde, belli ölçüde kuramlardan yararlandığı söylenebilir. Ama bu yararlanmada, her zaman, büyük bir iç tutarlılık bulunduğunu söylemek olanağı bulunamaz. Oysa bu yazıda ayrıntılar üzerinde durarak göstermeye çalıştığım üzere Boran’ın düşüncesinde büyük bir kuramsal tutarlılık bulunmaktadır.

Kurduğum öyküde iki noktada bu tutarlılık konusunda kuşkuya düştüm. Bunlardan birincisi Boran’ın 1968’de Çekoslovakya’ya Sovyet müdahalesine karşı yazdığı yazı konusundadır. Her ülkenin sosyalizmini kendi koşullarında geliştirmesi gerektiğini savunduğunu gördüğümüz, Boran’ın böyle bir yazı yazması onun kuramla yönlendirilen yaklaşımı bakımından beklenen bir şeydir. TİP’ten Gündüz Mutluay’ın da belirttiği üzere Behice Boran Türkiye ve Sosyalizm Sorunları kitabında Sovyet ve Çin devrim anlayışlarının her iki ülkenin kendi somutundan çıktığını düşünmektedir. Sovyet çizgisini esas, Maoculuğu da bir sapma olarak görmemektedir.¹¹⁰ Oysa Uğur Mumcu’yla yaptığı söyleşi de Çekoslovakya’nın Sovyetler Birliğince işgaline dair yazıyı yazmasının bir hata olduğunu söylemiştir. Bu benim için açıklanması gereken

¹¹⁰ Gündüz Mutluay, Güzella Bayındır. Age, s. 268-269

bir durumdu. Bunun bir tür açıklamasını Gökhan Atılğan'ın kitabında buldum. Behice Boran bu sözleri söylemeye TİP ile TKP arasında birleşme konuşmalarına zarar vermemek gerekçesiyle arkadaşlarınca razı edilmiştir. Ama o gün yoldaşlarına tarih Çekoslavakya konusunda ilk söylediklerimi haklı çıkaracak demiştir¹¹¹. Böylece Boranın iç tutarlığı konusunda saptadığım birinci kuşku nokta ortadan kalkmış olmaktadır.

İkinci konu Behice Boranın evrimsel değişiminin bir ereklilik içermediğini vurgulamasına karşın tarihsel materyalist çizgide tarih yazarak ve buna dayanarak sosyalizme geçiş için bir politika önerirken, burada bir erekliliğe düşüp düşmediği konusunda bir açıklamanın gerekli olmasıdır. Bu açıklamayı Boran Türkiye ve Sosyalizm Sorunları kitabında bir biçimde yapmaktadır. Boran Türkiye için politika önerilerini geliştirirken, üç yapı iki geçiş kavramı kullanmıştır. Yapılar feodalizm, kapitalizm, sosyalizm, geçişler ise feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden sosyalizme geçiştir. Buradaki analizler yaşanmış olanlar üzerinedir. Bir ereklilik yoktur. Burada ereklilik kuşkusu yaratabilecek olan husus Türkiye'de kapitalizmden sosyalizme geçişin gerçekleşeceğine ilişkin kabulüdür. Behice Boran'ın yaşadığı dönemde sosyalist rejim birden fazla ülkede gerçekleşmiştir. Bir gerçeklik olarak bulunmaktadır. Yani o dönemde böyle bir kabul yapmanın görgül bir dayanağı vardır. Oysa 1989 sonrasında sosyalist rejimler çözüldükten sonra yani günümüzde bu konuda bir ereklilik olmadığını söylemek bu kadar kolay olmayacaktır. Boran yaşarken bu çözüme henüz ortaya çıkmamıştı. Onun bakımından bir tutarlılık sorunu teşkil etmiyordu.

BORAN'ın YÖN ve MDD'ciler karşısındaki gücü, büyük ölçüde Tarihsel Materyalizmi kullanmasındaki tutarlılıktan kaynaklanmıştı. Kuramsal tutarlılık ideolojik partilerin içindeki çatışmalarda bir güç sağlamasına karşın, seçimlerde oy sağlamakta başarıya çok yardımcı olmadığı görülmektedir. TİP'in bu kadar tutarlı bir politik çizgi izlemek için gayretleri olmasa ve iç tutarsızlığı daha yüksek bir parti olarak kalabilse belki de daha çok oy alabilecekti. Belki de ideolojik tutarlılık üzerine kurulan bir siyasal pratik yerine, toplumun değişik kesimlerinin taleplerine yanıt verebilecek, eklektik bir mozaığe benzeyen bir ideolojik çerçeve, ve onun üzerine kurgulanan bir siyasal pratik seçimlerde başarı kazanabilmek ve o yolla güce ulaşabilmek için daha elverişli yaklaşım olmaktadır. Boran'ın pürizmi bu tür yaklaşımlara hep kapalı kalmıştır.

¹¹¹ Gökhan Atılğan: Age, s. 267.